Розвідки. Статті. Повідомлення.

Елена Шевченко
(*Одесса*)

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ПРАЩИ В ВОЕННОМ ДЕЛЕ

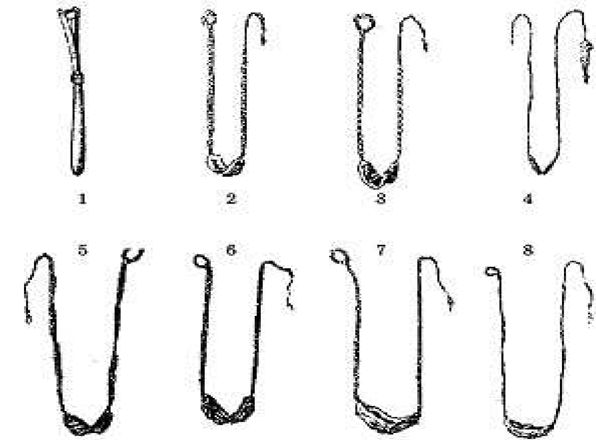
Праща – один из древнейших видов метательного оружия. Страбон приписывает честь ее изобретения этолийцам (VIII, 3, 33), Плиний Старший – финикийцам (VII, 57, 201), Вегеций – балеарцам. По всей видимости, сие весьма нехитрое приспособление появилось еще в каменном веке, вслед за дубиной и рубилом, и изобрели его разные народы вполне самостоятельно, отчего и происходит разная техника метания.

Вначале первобытный человек бросал камни, палки просто рукой, но вскоре возникло множество приспособлений, как-то: метательная дощечка, бумеранг, в том числе и праща.

Первые известные нам экземпляры нашлись в знаменитом кладезе древностей – гробнице Тутанхамона (XIV век до н.э.), но изображения существуют значительно более древние. Есть и письменные источники, из которых следует, что праща широко применялась с древних времен. Самый популярный, конечно – Библия: история с иудейским воином (будущим царем) Давидом, сразившим своей пращой великана Голиафа, входит в число популярнейших сюжетов Ветхого Завета[1]. А если учесть, что жил царь Давид за тысячу лет до нашей эры… А в Библии есть указания на использование пращи и в более древние времена: «Книга Судей» повествует о событиях XII века до н.э. и более ранних. Но по древности эти тексты, конечно, не сравнятся с шумерским «Эпосом о Гильгамеше» – ему уже более пяти тысяч лет. Праща встречается и там. Упоминания о праще мы также можем встретить и в произведениях Гомера.

Простейшим видом пращи являлась ложкообразная либо расщепленная на конце (таб. 1 - 1) палка, куда вкладывался снаряд. Метание ею, как и метание невооруженной рукой, производилось замахом из-за спины, что позволяло, как бы увеличить длину руки, а, соответственно, и радиус вращения, повышая центробежную силу.

Тогда же, или чуть позже, появилась и более удобоносимая гибкая ременная (веревочная) праща. Вначале, по-видимому, она представляла собой просто вырезанный из кожи и сложенный вдвое ремень, в место перегиба которого вкладывался камень. Метание производилось так же, как и вышеописанной палкой. Затем устройство усложнилось. Отдельно изготовлялось ложе для снаряда, к которому затем прикреплялись плоские, квадратные или круглые в сечении тяги с устройством для держания (таб. 1, рис. 3). Усложнилась и техника метания.

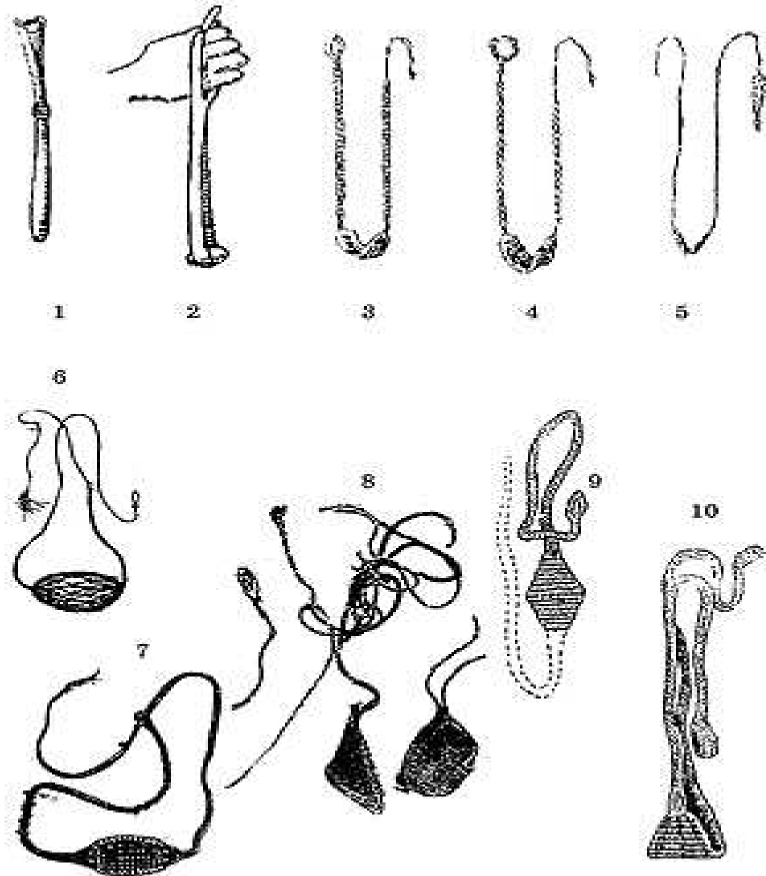
Таб. 1.

Позже появился и третий вид пращи, объединивший два вышеописанных в один - так называемый FUSTIBALUS или праща-бич. Ее устройство состояло в том, что один конец ременной пращи крепился к палке, а второй, который должен был отпускаться (слетать) в момент броска, либо, имея кольцо (петлю), одевался на противоположный рукоятке конец, либо удерживался как-то иначе. Праща-бич держалась двумя руками. Техника метания была подобна описанной в начале статьи (праща-ложка), т.е. бросок осуществлялся замахом из-за спины. Это четко видно на рисунках, помещенных в книгах Готтенрота и Бехайма. Этот тип пращи упоминает Вегеций (I, 16; II, 17). Именно так метали гранаты в XVII веке.

Народы, еще недавно вовсю пользовавшиеся пращами, делали их из наиболее пригодных и распространенных местных материалов. Так, например, эскимосы, коряки и чукчи изготавливали оные из кожи морского зверя. Кожей же пользовались жители Эритреи. Индейцы Перу и Боливии плели пращи из шерстяных нитей (таб. 1, рис. 2, 3), туземцы Новой Каледонии, Каролинских островов, Новой Британии и Новой Зеландии – из растительных волокон, жители Гавайских островов и Фиджи – из человеческих волос. Так же, видимо, поступали и древние. Пращи, найденные в Древнем Египте сплетены из льняных нитей – материала, очень там распространенного. Балеарцы, вероятно (Страбон, III, 5, 1), изготавливали их из волокон тростника. Использовали, видимо, и кожу, и шерсть, и т.п. Схожим образом поступали, надо полагать, и другие народы.

Праща состояла из петли, в середине которой находилось гнездо из кожи, куда вкладывалось каменное или свинцовое ядро или

пуля. При метании пращник быстро раскручивал пращу дважды или трижды и в подходящий момент выпускал конец петли из рук. При

Таб. 2.

употреблении пращи-бича нужно было при замахе освободить петлю, надетую на конец палки, что достигалось только при особой ловкости. Праща-бич в руках тренированного человека была страшным оружием. Ее бесспорное преимущество признавалось и в XVII веке, т. к. она часто использовалась для метания ручных гранат. Еще в XIV веке пращники, которые из своего искусства сделали ремесло, вербовались во все войска так же охотно, как и лучники. Невзрачные и даже внешне опустившиеся, они при этом были еще плохо дисциплинированы. Пращники сопровождали рыцарей императора Генриха VII в Италию.

В XV веке праща все больше использовалась наемниками. Превосходное метательное оружие было в сборном войске, которое вел

на Белград Иоанн Капистран (1386—1456). Славой самых ловких пращников пользовались жители Балеарских островов, служившие в испанских войсках. Меткость балеарского или критского пращника была такая, что он поражал человека на расстоянии 120-160 шагов. Можно предположить, что венгерский король Матьяш Корвин (1458—1490), будучи поклонником римского способа ведения войны, держал в своем войске пращников: в ценном собрании графа Ганса Вильчека хранится маленькое свинцовое ядро, на котором возле нечеткого герба написано имя «Матьяш». Свинцовые ядра средневековья имели форму финика, такую же, как в древности, однако они большей частью не были отлиты, а отбивались из кусочков свинца. Некоторые из них имеют клейма, выбитые рядом с надписями, которые обозначали (в отличие от римских ядер, где были выбиты обращения к врагу типа «возьми», «ешь», «тебе» и т.д.) имена владельцев и городов, таких как Милан, Бицтом, Хотелин и др.

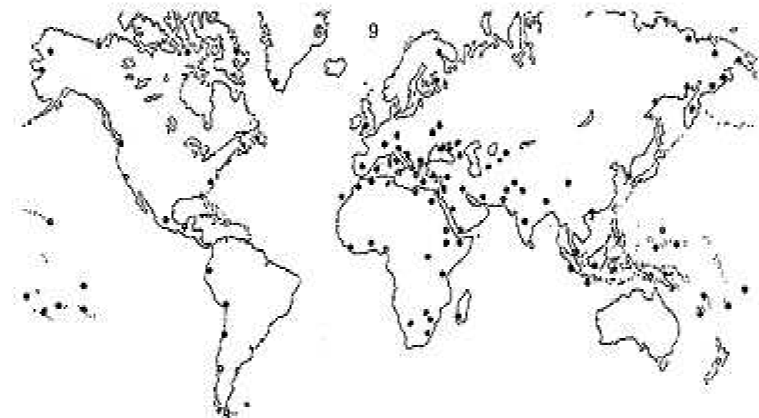

Рис. 1. Места находок пращи.

До сих пор найдены только немецкие и североитальянские ядра. В других странах еще мало обращают внимания на этот предмет. Очень большое количество свинцовых ядер имелось в коллекции Ганса Вильчека (Вена). Делали их в замках вблизи города Тревизо (Италия).

Доказательства того, что пращу использовал в сражениях император Фридрих III (1415—1493), найдены в инвентарной книге Венского цейхгауза от 1519 года, в которой обозначены тридцать две пращи как хранящиеся в «Арсенале». Они хранились там, несомненно, многие десятилетия, не являясь более предметом вооружения.

В отличие от лука, меча, топора или булавы, праща не может похвастаться обилием разновидностей и вариантов дизайна. Это очень простая штука, и каждый желающий может легко соорудить ее. И все же праща – достаточно эффективное оружие, к тому же уникальное по принципу действия. Праща – это всего-навсего полоска ткани, кожи

или чего-то подобного, либо веревка с кусочком кожи на середине, либо веревочный жгут с плетеным кусочком-«кармашком» по центру. В сложенную пращу вкладывают камень или пульку (свинцовую, железную, глиняную – по вкусу), раскручивают за оба конца, так что снаряд все это время удерживается в складке пращи (в веревочной праще для этого как раз и нужен кусочек кожи), после чего один из концов отпускается, и камень летит в цель. Тот кусочек пращи, который держит камень, называется ложем. Свинцовый, железный или керамический снаряд называется ядром или гландом (латинский термин, который у нас по ошибке применяют к зажигательным снарядам).

Уникальность пращи в первую очередь – в принципе действия: это, кажется, единственное сколько-нибудь популярное оружие, где активно задействуется центробежная сила. Именно она заставляет камень лететь, как только второй конец пращи отпущен.

Конечно, можно сказать, что и метательное копье до некоторой степени задействует центробежную силу – ведь рука в замахе движется по дуге, можно приписать те же принципы катапульте или требюше, но на самом деле скоростная раскрутка снаряда для последующего использования центробежной силы – характерный признак именно пращи.

Из пращи стреляли так: на одном из концов пращи делали, как правило, петлю, которую надевали на запястье или кисть руки (иногда на палец) – чтобы не потерять ее ненароком при выстреле. Другой конец зажимали между большим и указательным пальцами (нередко на нем делался узелок для большего удобства). Взяв пращу и вложив в нее камень, стрелок натягивал ее, чтобы камень не выпал: либо второй рукой (обычно – над головой, натянув пращу наподобие гигантской рогатки), либо резко качнув пращой назад, чтобы она натянулась сама под действием центробежной силы. Затем пращу вращали – либо над головой в горизонтальной плоскости, либо сбоку, в вертикальной. Кручение осуществлялось исключительно кистью и предплечьем – дальше локтя рука на этом этапе не должна была двигаться. Для полного разгона было достаточно несколько оборотов, долго вертеть ее незачем. Иногда кидали с одного оборота – считалось, что так можно достигнуть большей меткости. И в самом дел, чем было больше оборотов, тем труднее было целиться, но с опытом эта проблема до некоторой степени преодолевалась.

Сам бросок делался так: рука с пращой резко выбрасывается вперед, по направлению к цели, и одновременно выпускается второй конец пращи. Ложе раскрывается, камень летит вперед. Или не вперед, если момент определен неправильно. Праща крутится очень быстро, на глаз трудно определить миг отпускания – это делается в основном на осязании, то есть для стрельбы нужен определенный опыт. Не только

затем, чтобы попадать в цель, а затем, чтобы стрелять вперед, а не куда получится.

Прицеливаться с пращой очень и очень непросто. Некоторые стрелки использовали для предварительного прицела натяжение пращи над головой перед выстрелом, другие полагались на указание цели выбрасываемой вперед рукой.

У некоторых авторов можно прочесть, будто бы праща была популярна «до изобретения лука». Лук изобрели тоже в такой незапамятной доисторической древности, что, если бы эти авторы были правы, о существовании пращи мы могли бы лишь догадываться. На самом деле праща долгие годы конкурировала с луком и много веков его превосходила. В первую очередь – по ключевой характеристике стрелкового оружия – дальнобойности. Праща в античные времена бьет метров на 150-200 (с ядром, камень так далеко метнуть трудно), а лук – хорошо, если на 80-100 метров. При этом прицельная дальность у пращи составляет метров 70 или даже меньше, но при стрельбе в большую толпу вражеских солдат это совершенно безразлично[2].

Кроме того, хороший лук стоил очень дорого. Поставить его производство «на поток» сумели разве что степняки в средневековье; в египетские же и греческие времена цена боевого лука превосходит стоимость меча в десять раз и более. Для лука нужно хорошее дерево, которое весьма редко в Средиземноморье; египтяне, к примеру, импортировали его из Нубии, то есть долго везли по Нилу. А праща изготавливалась из дешевого материала. И стрелять при необходимости можно простыми камнями, и даже специально подготовленные ядра все равно не сравнятся по дороговизне с оперенной стрелой с бронебойным наконечником.

Луку, впрочем, тоже было что противопоставить. Во-первых, он бьет намного точнее. Во-вторых, только что упоминался бронебойный наконечник: как только появилась броня, появляется и спрос на пробивную силу оружия[3]. Постепенно придумали двояковыгнутые луки – они уже могли соперничать с пращами по дальности, но стоили еще дороже.

У луков есть еще одно спорное преимущество – это то, что стрелков можно ставить достаточно близко друг к другу. «Спорное» оно потому, что в перестрелке плотные строи, не слишком выгодны – чересчур легко вражескому снаряду найти жертву. Но зато компактный отряд стрелков легче защитить от атаки, легче убрать за преграду, он меньше мешает маневрам конницы и пехоты.

Зато пращник может взять во вторую руку щит – ведь для стрельбы достаточно одной руки. Есть мнения, что именно возможность носить щиты стала решающим доводом для греков в пользу пращей и дротиков – и против луков.

Повреждения от ядер пращи чаще оказываются не ранами, а переломами и контузиями. Но из этого отнюдь не следует, что они безопаснее: лечить их тогда умели еще хуже, чем раны.

Другой исторический соперник пращи – дротик, или легкое метательное копье. Они существовали одновременно, причем у одних и тех же народов. Дротик в те времена – самое тяжелое, мощное и бронебойное метательное оружие. Удар дротика намного превосходит по силе стрелу из лука – в первую очередь из-за большего веса. К тому же, попав в щит, он застревает там и заставляет бросить щит, не давая им толком пользоваться – на этом строилась тактика римских легионов.

Зато дротик совсем недальнобойный, и римский воин мог рассчитывать всего на два-три броска пока до него не добежал противник. В итоге метатели дротиков и пращники использовались в одном и том же войске для разных целей. Пращами издалека прореживали противника, били по его легкой пехоте. Дротики хороши для подготовки атаки против тяжелой пехоты; в сражениях тех же римлян между собой, с италиками или греками дротики оправдывали себя чрезвычайно.

В Греции и Риме праща была одним из двух основных видов вооружения легкой, вспомогательной пехоты (второй вид – дротик). Персы же делали на стрелков более серьезную ставку. Римляне служили в основной части легиона, а пращниками (фундиторами, так это называлось в Риме) оказывались, главным образом, представители других народов. Впоследствии, однако, входит в моду обязательная тренировка в стрельбе из пращи для всех солдат Рима. Считалось, что чем более гибкая тактика может быть у легиона, тем выше его шансы. Известно, что Юлий Цезарь упоминает зажигательные глиняные снаряды, которыми поджигали соломенные крыши вражеских домов. Не вполне очевидно, как именно это делалось; часть авторов полагает, что речь идет о начинке из угля и серы, но едва ли у армии Цезаря в Галлии был с собой большой запас серы.

Персы стрелять любили и умели: знать – из луков, простонародье – из пращ. Они намного раньше римлян поняли выгоду ситуации, когда стрелком может стать каждый воин в армии, и обладали, вероятно, самой многочисленной в то время армией стрелков. Знамениты в основном их лучники (помните послание царю Леониду: «Наши стрелы закроют солнце!» – «Отлично, мы будем сражаться в тени!»), но пращиков на самом деле было значительно больше.

Греки нередко выходили воевать вообще без пращиков, хотя и у них был свой регион, славящийся меткими стрелками – остров Родос. Ксенофонт во время своего знаменитого похода (описанного в «Анабасисе») оказался безоружен против персов, активно пользовавшихся пращой и луком. Пришлось на месте искать среди армии родосцев и всех, кто хоть как-то умел стрелять, делать пращи из

подручных средств и отбиваться; и оказалось, что родосская техника стрельбы во многом лучше персидской. Греки-то использовали ядра, а персы – камни: камень тяжелее и наносит более серьезный урон, но ядро летит вдвое дальше.

Варварские народы античной Европы тоже не чурались пращ, особенно их любили в Британии. При раскопках одного укрепления в южной Англии нашли сорок тысяч снарядов для пращи.

В средние века праща в Европе практически исчезает: ее можно найти у викингов, иногда – у саксов, встречается она на Руси, но преимущество лука становится в эти годы очевидным[4]. Правда, дальнобойность выше только у длинных луков англичан и конных монгол. Но лук уже не уступает праще в дистанции стрельбы, а его бронебойность при всеобщем «одоспешивании» становится критической.

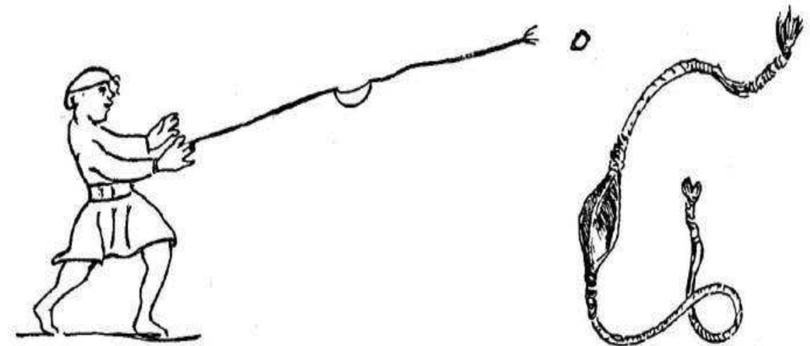

Рис. 2. Нижняя кромка ковра из Байе, кон. XI в.

Праща часто применялась беднотой во время крестовых походов до XV века, особенно итальянцами и горными жителями Швейцарии. Она никогда не была оружием аристократов. Напротив, вплоть до времен французских религиозных войн, ею всегда были вооружены низшие классы. На ковре из Байе мы видим метателя из пращи – пращника. Изображение дано настолько ясное и простое, что не оставляет желать ничего лучшего по четкости. В XIII веке метатели из пращи обычно назывались eslingur (англ. slinger). В XIII веке различали пращу обычную и пращу-бич (нем. Stockschleuder, англ. gibet). Изображение последней встречается в Библии X века в Национальной библиотеке в Париже. В то время праща-бич применялась преимущественно на флоте и при осадах. В дальнейшем она нашла широкое применение во французских войсках. Но постепенно праща уходит с военной арены.

Казалось бы, праща навсегда покинула военное дело… Но в XIX-XX веках она неожиданно возрождается. Это связано с появлением гранаты.

Русские гренадеры применяли пращу в русско-турецкой кампании Александра II, что вызывало немалое удивление как противника, так и командования. Массовым применение пращ для метания гранат становится в испанской гражданской войне 1936-1939 годов, пользовались ею в основном интербригады. В советско-финской войне с большой эффективностью пращи применяли финны – с противотанковыми гранатами. Такой способ оказался намного безопаснее, чем метание тех же гранат рукой, и позволил изрядно сэкономить силы. Однако уже в 1942 году появляется базука, а в 1943-м – фаустпатрон. И краткое возрождение военной роли пращи снова сходит на нет. Метание гранат пращой до наших дней дошло лишь в пейнтболе.

ПРИМЕЧАНИЯ:

1. В Библии в описании боя Давида с Голиафом упоминаются загадочные «палки», которые взял с собой Давид, и часть авторов придерживается мнения, что у Давида была не праща, а, так сказать, прапраща: расщепленная палка, в которую вставляется камень. Это совсем примитивное оружие, неудобное и крайне неточное; попасть из нее в лоб противнику – поистине нетривиальное достижение. Другие авторы полагают, что это была вообще не праща, а дротики, третьи предполагают, что речь идет о фустибале – палке-посохе с пращей на конце.

2. Мировой рекорд по дальности полета снаряда из пращи – 477 метров, и достигнут он американцем Энгваллом в 1994 г. при помощи 127-сантиметовой пращи и тяжелого дротика. Зовут Энгвалла, что характерно, Давид.

3. Мифом является то, что ядро пращи пробивает доспех, раскалывает шлем или даже щит. Такое можно встретить только у фантастов, но в реальности ничего подобного не встречалось.

4. За пределами Европы, например, у индейцев, она продолжает служить вплоть до колонизации.

ЛИТЕРАТУРА:

Древние источники:

Вегеций – *Флавий Вегеций Ренат*. Краткое изложение военного дела/ Перевод Кондратьева С.П. – СПб, 1996.

Ливий – *Тит Ливий*. История Рима / Перевод Гаспарова М.Л., Кнабе Г.С. – Т. 1-3. – М., 1989-1993.

Плиний Старший – *C. Plini* Secundi naturalis historiae libri XXXVII. Edidit C. Mayhoff. Vol. II. Lipsiae, 1897.

Полибий – *Полибий*. Всеобщая история / Перевод Мищенко Ф.Г. – Т. 1-3. – СПб, 1994-1995.

Страбон – *Страбон*. География / Перевод Стратановского Г.А. – М., 1964.

Литература на русском языке:

Антропова В.В. Вопросы военной организации и военного дела у народов Крайнего Северо-Востока Сибири // Труды Института этнографии, новая серия. Т. XXXV. – М.-Л., 1957. – С. 99-245.

Бехайм В.Г. Энциклопедия оружия / Перевод с немецкого. – СПб, 1995.

Богораз В.Г. Материальная культура чукчей. – М., 1991.

Горелик М.В. Оружие Древнего Востока IV тыс. - IV в. до н.э. – М., 1993.

Готтенрот. История внешней культуры/ Перевод с немецкого. – Т. II. – СПб-М., 1911.

Деревицкий А.Н. Праща // Энциклопедический словарь. Т. 24а. – СПб, 1898. – С. 957-958.

Иохельсон В.И. Коряки. Материальная культура и социальная организация / Перевод с английского. – СПб, 1997.

Картер Г. Гробница Тутанхамона / Перевод с английского. – М., 1959.

Леонтьев В.В. Чукотские спартанцы // На Севере дальнем. – Магадан, 1969. – № 1. – С. 128-141.

Литке Ф.П. Путешествие вокруг света... – М., 1948.

Меновщиков Г.А. Эскимосы. – Магадан, 1959.

Праща // Большая энциклопедия. Т. 15. – СПб, 1904. – С. 564.

Смирнов А.А. Праща // Советская военная энциклопедия. Т. 6. – М., 1978. – С. 499-500.

Титов В.С. Неолит Греции. – М., 1969.

Литература на иностранных языках:

Bonnet H. *Die Waffen der Volker des Alten Orients* (Leipzig, 1926).

Carter H. *Tut-ench Amun* Band III (Leipzig, 1934).

Korfmann M. “The sling as a weapon”, *Scientifick American* 229:4 (october 1973).

Lindblom K.G. “Die Schleuder in Africa und Anderwarts”, *Riksmuseets etnografiska avdelning. Smarre meddelanden* 2 (Stockholm, 1927).

Lindblom K.G. “The Sling especially in Africa...”, *Statens etnografiska museum. Smarre meddelanden* 17 (Stockholm, 1940).

Luders C.W. “Ueber Wurfwarren”, *Jahrbuch der Hamburgischen wissenshaftlichen Austalten* IX:1 (Hamburg, 1891).

Марина Скрипниченко
(*Одесса*)

ВОЕННОЕ ИСКУССТВО ИТАЛИИ РУБЕЖА XV-XVI ВЕКОВ

Множество историков, начиная с глубокой древности и заканчивая едва успевшей родиться современностью, задумывались о том, что есть война и как следует к ней относиться. Итог размышлений большинства неутешителен, и для этого есть веские причины; однако в мировой истории война не обязательно является событием абсолютно негативным, поскольку она несет в себе не только разрушительное начало. Как ни парадоксально, но для того, чтобы уничтожить что-либо, необходимо прежде создать мысль, предмет, способ уничтожения; так и возникает совершенно противоположный – «созидательный» – элемент войны. Таким образом, ее надо рассматривать и как часть человеческой культуры, как противоречивое, но очень яркое и самобытное искусство.

Политически раздробленная Италия рубежа XV-XVI веков – это благодатное поле исследования для историка, искусствоведа и просто заинтересованного человека. При мысли о тех веках перед нашими глазами предстают триумфально-радостная архитектура, выразительные полотна, освещаемые мягким золотистым светом Возрождения; вся итальянская культура периодов Раннего и Высокого Ренессанса исполнена какой-то надежды и оживления.

Подъем мысли в Италии явился катализатором и для искусства войны. Переход от средневековых к современным методам в военном искусстве тесно связан с начавшимся именно в Италии всеобщим преобразованием европейской цивилизации. Возрождающийся интерес к древней истории и литературе отразился и на военной теории и практике. Новый экспериментально-исследовательский дух был сообщен и военным проблемам. Кроме того, сепаратизм отдельных народов, заменивший собою средневековую тягу к формированию империй, подчеркнул соперничество европейских государств и произвел войны более частые, более длительные, более всеохватывающие, и более интенсивные, чем те, что велись в предыдущие столетия[1]. История этих войн принципиально новой эпохи интеллектуальной деятельности наглядно показывает быстрый прогресс, почти революцию, в использовании оружия. Самые ясные умы итальянского Возрождения наблюдали, фиксировали и комментировали деяния ведущих политиков и известнейших войск Европы, помогая оттачивать военное мастерство.

Я. Буркхардт пишет: «В Средние века все западные государства имели уже законченную систему вооружения и обучения солдат; не было недостатка ни в талантливых изобретателях различных

оборонительных укреплений, ни в вождях, умевших вести правильную осаду, но в эпоху средневековых войн еще слабы были тактика и стратегические приемы»[2]. Далее автор пишет, что причиной этого являлись главным образом предрассудки, мешающие свободе действий в серьезную минуту: бывало так, что на глазах врагов знатные воины спорили о местничестве и, поссорившись, проигрывали сражения, например битвы у Кресси и Мопертьи. Итальянское войско, напротив, являло собой другой образец. Прежде всего оно состояло из наемных людей, преимущественно немцев, и хотя в эпоху Возрождения в составе войска появляется все больше хороших воинов из самой Италии, но немцам все-таки отдавалось предпочтение как более стойким в сражении. «Итальянцы в то же время впервые начинают охотно пользоваться немецким же изобретением – огнестрельными орудиями, и это обстоятельство значительно содействует демократизации в сфере военной организации, главным образом потому, что с изобретением орудий возрастает значение инженеров, литейщиков, артиллеристов – словом, простых людей, в противоположность рыцарям и знати... в конце концов, итальянцы становятся учителями всех прочих европейцев в пушечном и литейном деле, как раньше в возведении крепостей»[3].

В пятнадцатом столетии успехи военного искусства не были масштабны: слишком сильны еще были средневековые традиции, по которым, к примеру, пехоте предпочитали конницу.

Так как Италия в ту эпоху была территориально раздробленной, большинство ее небольших государств управлялись тиранами, чья власть напрямую зависела от содержавшихся ими армий. Правителю было выгоднее содержать несколько сотен конных наемников, чем плохо вооруженную итальянскую пехоту.

Если между двумя крупными итальянскими государствами вспыхивала война, то обе стороны предпочитали обратиться к услугам вышеописанных местных государей и руководителей военных отрядов, которые стали называться кондотьерами. Кондотьер был авантюрного толка иностранцем, или итальянцем, иногда весьма знатным; по своему усмотрению он набирал миниатюрное войско и заключал специальный договор («кондотту»)[4] с нанимателем. После успешного завершения военной кампании капитан получал плату, которая была установлена ранее в кондотте, часть оставляя себе и отдавая остальное членам своего отряда.

Кондотта была не более чем материальной: после истечения срока службы отряд во главе с кондотьером мог даже перейти на ту сторону, против которой только что обнажал оружие. Известными кондотьерами были Чезаре Борджиа, Франческо и Алессандро Сфорца, Паоло Вителли, Просперо Колонна.

«В то время в Италии было полно воинских наемных отрядов – английских, немецких, бретонских, из коих некоторые приводили туда

чужеземные государи, являвшиеся в Италию, некоторые посылали папы, когда они пребывали в Авиньоне. Этими воинскими отрядами пользовались затем все итальянские владетели, воевавшие между собой, пока не объявился Лодовико да Кунео, житель Романьи, который набрал сильный отряд итальянских наемников, принявший имя святого Георгия. Мужество и дисциплина этого отряда затмили славу чужеземных войск и вернули ее итальянским воинам. С тех пор итальянские государи, ведя между собой войны, стали пользоваться только итальянскими наемниками», – писал Никколо Маккиавелли[5].

Война, которую вели кондотьеры, была по большей части маневренной и гораздо менее кровопролитной. Они не были связаны фанатичной идеей, которая толкала бы десятки людей на самопожертвование, наоборот, скорее должны были бы беречь свой отряд, да и в конце концов, с кондотьерами легче было договориться.

Осторожным и экономным воякам-кондотьерам мы обязаны возникновением современного теоретического исследования войны. Два фактора – насыщенная интеллектуальная жизнь эпохи Возрождения и «скопление многих конкурирующих государств в пределах маленькой области»[6] – обеспечили почву, способствующую росту этой новой ветви человеческого знания.

Кондотьеры основывали военные школы, в которых анализировались стратегические и тактические проблемы, исследовались различные моменты военных операций, и, что является весьма характерным для того времени, они подкрепили свои штудии аргументацией, базирующейся на классическом античном наследии.

Очень ярким моментом является и введение в военный обиход стрелкового огнестрельного оружия – самого передового и эффективного с технической точки зрения, настоящего открытия[7]. Итальянцев по способу его применения опережали Франция и Испания – признанные западноевропейские лидеры начала XVI века (более того, территориально-политические покушения этих государств на Италию привели к так называемым «итальянским войнам», обычно датируемым 1494–1559 годами): – «Итальянцы все еще перевозили свою артиллерию на волах. Их пушки состояли из нескольких частей; для стрельбы они устанавливались на срубах и стреляли каменными ядрами и за весь день боя делали столько выстрелов, сколько французы за один час. Итальянская артиллерия оказалась отсталой»[8]. В то время еще не существовало особых различий между полевой артиллерией и осадной. Такое огнестрельное оружие, как например, аркебуза, было относительно малым по размеру и удобным для перемещения, но считалось менее эффективным, чем, например, арбалет, и использовалось преимущественно пехотой.

Забавно, что многим (даже некоторым прославленным) мыслителям не нравилось огнестрельное оружие именно из-за грохота, который оно производило.

Негативно относился к новому виду вооружения и Никколо Маккиавелли, автор знаменитого «Государя». Однако и он проникся, как и большинство его сограждан, подлинным интересом к военному делу. В своем трактате «О военном искусстве» (1519-1521), посвященном почти полностью античной древности, и в труде «История Флоренции» (1520-1525) он неоднократно обращается к особенностям военного искусства современной ему эпохи. Маккиавелли дает нам ценные сведения по фортификации: – «...воинские установления древних и военное искусство их заброшены во всем мире, но в Италии они забыты совершенно, так что все более или менее хорошее перенимается нами у северных народов. Вы, может быть, слышали, а некоторые, вероятно, еще помнят о том, как слабы были наши крепости вплоть до похода Карла VIII в Италию в 1494 году. Зубцы стен были толщиной не больше полулоктя, бойницы и амбразуры делались узкими снаружи и очень широкими внутри, да и вообще было много всяких других недостатков, о которых не стоит распространяться. Ничего не стоило сбить тонкие зубцы и разбить ядрами амбразуры, устроенные этим способом. Теперь мы научились у французов делать толстые и прочные зубцы. Наши амбразуры, широкие внутри, сужаются у середины стены и затем снова расширяются в обе стороны; благодаря этому неприятельским орудиям трудно сбивать наши пушки»[9].

Главным смыслом стратегии, как известно, является «прощупывание» недостатков и слабостей врага и, согласно полученным данным, построение хода собственных маневров. Каждый командующий стремится побеждать врага на его территории; иногда он вынужден откладывать решение вступить в бой до тех пор, пока ситуация не станет более благоприятной для достижения успеха. Согласно современным мастерам военного дела, именно умение подобного «предварительного» стратегического маневрирования является самой сильной стороной верховного командования. Способность рассматривать и маневр, и сражение, как в равной степени важные элементы военной кампании была очень слабо развита в средневековье. Командующий армией должен был бесстрашно искать встречи с врагом и без промедления вступать в бой. Тут играла роль проникнутая рыцарским духом этика, осуждавшая военную «хитрость». Когда же профессиональная военная служба (начиная с обычного наемничества) стала постепенно вытеснять феодальную, началось переосмысление стратегических приемов, и первыми в этом были кондотьеры. К рубежу XV-XVI веков маневру приписывалась настолько важная роль, что он мог высоко цениться как таковой, без учета фактора успешности непосредственного сражения.

Искусство обращения с войсками (их расположение, последовательность вступления в битву, и т. п.) при непосредственном контакте с врагом – тактика – характеризуется теперь большим благоразумием по сравнению с эпохой средневековья, когда воин был

обязан «выиграть, или погибнуть». Стало ясным преимущество экономного расходования людских ресурсов. Эта тенденция проявилась уже в «итальянских войнах», являющихся своеобразным «переходным периодом» от средневековой к современной войне.

Новая тактика, как можно легко догадаться, продолжала всеобщую тенденцию к усложнению: если ранее армия делилась на три части (авангард, основную часть и арьергард) и все они в равной мере использовались в бою, то теперь командующие начинают советовать друг другу одну из частей держать в качестве «запасной».

Для каждого боя войско было организовано следующим образом: мощная пехота находилась в центре, конница – по бокам, а артиллерия – впереди. Легкая пехота и легкая конница оставались открытыми с флангов, но защищенными оружием. Таким образом, предполагалось, что артиллерия и пушки легковооруженных войск откроют сражение, которое будут дальше развивать тяжелая конница и пикинеры (преемники французских копейщиков). На протяжении всех «итальянских войн» армии шли в бой именно в таком порядке.

Тактика ведения боя в Италии рубежа четырнадцатого-пятнадцатого веков имела еще две принципиально новые характерные черты. В средневековье война содержала элементы красивой традиции, особого ритуала, который отбирал и время, и силы – подобные методы становятся необязательными. Появляется и совершенно другая направленность: если раньше иногда воевали из любви к сражениям, то новая тактика предполагает уже достижение определенного результата высшей целью, чем сам процесс борьбы. Это очень важно – изменилось само понимание войны.

Связанные с влиянием Ренессанса эволюционные изменения в осадном деле, укреплениях, тактике, применение огнестрельного оружия и прочее, вместе с присутствием многочисленных чужеземных и местных военных кадров, породили теоретические исследования военного искусства. «Итальянцы были тогда учителями человечества, и война была одним из множества предметов, которые они разъяснили, к его выгоде, миру. Италия напоминала обширное военное училище», – писал Тэйлор[10]. Интеллектуальная гибкость и быстрота соображения, присущие человеку эпохи Возрождения, являлись катализаторами и развития общества, и успехов в военном деле.

В общем понимании, человек определенной культуры создает неповторимый тип ведения войны; но то, как воюет народ, оказывает влияние и на его образ жизни, формирует особенности его мышления; здесь существует очень крепкая взаимосвязь. Изучение военного искусства отдельно взятой эпохи может пролить свет на многие моменты тогдашней жизни, разъяснить мотивацию поступков как прославленной личности, так и простого крестьянина.

На пути между средневековой традицией и современными представлениями важнейшим шагом являлись новые принципы

организации, ведения, целей и задач, теоретического обоснования войны, развивавшиеся параллельно с литературой, наукой и философией итальянского Ренессанса.

ПРИМЕЧАНИЯ:

1. *Taylor F.L.* The art of war in Italy 1494-1529. – Cambridge, 1921. – P. 1-2.
2. *Буркхардт Я.* Культура Италии в эпоху Возрождения. – М., 2001. – С. 43.
3. *Murphy D.* Condottiere 1300-1500: Infamous medieval mercenaries. – Oxford, 2007. – P. 8.
4. *Макьявелли Н.* История Флоренции. – Л., 1973. – С. 44.
5. Там же.
6. *Taylor F.L.* Op. cit. – P. 7.
7. *Oman C.* The art of war in the Middle Ages, A. D. 378-1515. – Oxford-London, 1885. – P. 154.
8. *Разин Е. А.* История военного искусства. – Т.2. Военное искусство феодального периода войны. – М., 1957. – С. 538-560.
9. *Макиавелли Н.* Государь. Рассуждение о первой декаде Тита Ливия. О военном искусстве: Сб. – Мн., 1998. – С. 645-646.
10. *Taylor F.L.* Op. cit. – P. 9.

Валерий Шляпкин
(Одесса)

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ АРТИЛЛЕРИИ В СРЕДНЕВЕКОВОЙ ЯПОНИИ В XVI – ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЕ XVII СТ.

История средневековой Японии славится самурайскими мечами, бесстрашными полководцами и кодексом бусидо. На эти темы было написано большое количество монографий и статей. Однако, несмотря на весь массив этой полезной информации, ряд тем, касающихся военной истории Японии, остались малоизученными или совершенно не рассмотренными. Одной из таких тем является история развития и использования артиллерии в Японии.

Настоящие пушки в Японии не получили широкого распространения. В 1551 г. дайме Отомо Сорин получил в подарок две португальских пушки, но их оказалось трудно скопировать[1].

Использование артиллерии на море датируется 1578 годом, когда по приказу Оды Нобунаги построили 6 «железных кораблей», надводные части которых были обшиты железными листами. Такие «крейсера» достигали 24 м в длину и около 14 м в ширину, и были вооружены «пушками». Японские «пушки» представляли собой крупнокалиберные мушкеты и имели в длину до 3 м. Пушки в Японии были мало известны, поскольку японцы не смогли скопировать орудия с европейских образцов[2].

Хотя во время корейских кампаний японцы испытали мощь пушек, тем не менее, они никогда серьезно не занимались производством и использованием пушек («тайхо» или «о-дзуцу»). Они, конечно, признавали их потенциал, но японская техника литья была недостаточно высока для производства пушек, которые могли бы сравниться качеством с получаемыми от европейцев[3]. Как только прибывал иностранный корабль, сразу же начинались переговоры о приобретении вооружений.

1600 г. Иэясу дал в замке Осака аудиенцию первому англичанину, ступившему на землю Японии - Уильяму Адамсу. Адамс был штурманом на одном из голландских кораблей, стоявших в доке на о. Кюсю. Он был настоящим морским волком, в прошлом капитаном одного из английских кораблей, сражавшихся с испанской армадой. Говорят, что Иэясу нашел Адамса очень интересным собеседником, однако груз его корабля оказался для него куда более желанным. Он был конфискован Иэясу, который таким образом увеличил арсенал Токугава на несколько отличных европейских пушек, не говоря уже о 500 аркебузах, 5 000 железных пушечных ядер, 300 цепных ядрах, двух тоннах пороха и 350 зажигательных стрелах[4].

Но, хоть это событие и произошло незадолго до битвы при Сэкигахара, ни одно из орудий не использовалось в этой или другой полевых битвах. Дело в том, что пушки были корабельными, и японцы смогли снять не более двух-трех стволов. Так как колесный транспорт в Японии не использовался, все военное снаряжение тащили люди или лошади. Также артиллерийские орудия перевозили на кораблях вдоль берега или устьев рек. Соответственно, в Японии не было такого понятия, как полевая артиллерия, и пушки использовались только для осады.

Типичным вооружением английского корабля в XVI в. были кулеврины, стрелявшие 18-фунтовыми снарядами, и фальконеты, стрелявшие 1,5-фунтовыми снарядами. Так же на вооружении японской армии в эпоху Сэнгоку-дзидай были английские пятифунтовые «сакер»[5]. Таким образом, доступные Японии орудия имели лишь небольшой калибр.

До настоящего времени сохранилось несколько орудийных стволов. Два из этих орудий использовались при осаде замка Осака: одно — осаждавшими, другое — осажденными. Первое имеет вес 135 кг и длину 3 м. Оно было сделано в 1610 г. Второе имело длину 2,9 м, калибр 90 мм и стреляло 8-фунтовыми снарядами. Поскольку сохранились только стволы, невозможно сказать, как они крепились для стрельбы. Вероятно, какие-то деревянные лафеты использовались, но с откатом у этих орудий должны были быть проблемы. Сохранился интересный свиток того времени, на котором изображено орудие, стреляющее с крепостной стены. Складывается впечатление, что оно располагалось на куче рисовых тюков.

Еще один тип огнестрельного оружия, называемый хия-дзуцу, напоминает маленькие пушки. Однако они никогда не применялись в бою, а предназначались, как и указывает их название, для метания огненных стрел и пускания фейерверков на праздниках и в других подобных случаях[6].

Следствием восстания на Симабара в 1637-1683 годах стало то, что сегунат обратил внимание на европейскую военную технологию. Голландцы предоставили японскому правительству свои пушки и корабли для обстрела замка Хара, в котором укрылись мятежники, правда, результат этого обстрела был незначительным. Неудачная бомбардировка Симабара продемонстрировала японцам необходимость взять на вооружение что-то вроде мортиры, на случай, если подобное восстание повторится. Голландцы уже предлагали им мортиры, видимо, в оправдание неэффективности произведенного ими обстрела замка; так или иначе, в 1639 г. голландцы продемонстрировали это новое оружие японцам. Самураи и прежде сталкивались с подобным оружием, однако голландские мортиры произвели на них гораздо большее впечатление. Они стреляли двенадцатидюймовыми бомбами, обладавшими большой

разрушительной силой. Поставки мортир и другого оружия обеспечили голландцам определенный иммунитет при изгнании иноземцев в 1640 г. В течение последующих двух столетий маленькая голландская фактория на Дэдзима, искусственном островке в гавани Нагасаки, оставалась центром распространения европейской военной науки[7].

Потребность в дальнейшем использовании артиллерии в мирную эпоху сегуната Токугавы вскоре отпала. Артиллерии, как отдельного рода войск, в Японии не существовало вплоть до XIX в.

ПРИМЕЧАНИЯ:

1. *Тернбулл С.* Самураи. Военная история. – М., 1999. – С. 86.

2. *Горбылев А.М.* Путь невидимых. Подлинная история ниндзюцу. – Мн, 2002. – С. 306.

3. *Носов К.С.* Вооружение самураев. – М.-СПб, 2004. – С. 120.

4. Огнестрельное оружие в феодальной Японии //http://www.sengoku.ru/archive/library/matculture/weapon/225005.htm

5. http://stud.ibi.spb.ru/154/hapunad/html_files/voennaja_history10-2.html

6. *Носов К.С.* Указ соч. – С. 121.

7. *Тернбулл С.*Указ соч. – С. 142-143.

Олег Верешковський
(*Дніпропетровськ*)

ГРИГОРІВСЬКИЙ ДЕСАНТ У КОНТЕКСТІ ОБОРОНИ ОДЕСИ

Можливо, декому здасться дивним зацікавлення мешканця Дніпропетровська історією героїчної оборони Одеси. Однак, нічого дивного у цьому немає. Свого часу, у 1980-х роках, автор цієї статті майже 5 років служив в одній з військових частин ВПС під Одесою. У цей період брав участь у заходах, присвячених Дню Перемоги, вшануванню учасників Одеської оборони та визволення міста від загарбників. Спілкування з людьми, які знають про вказані події не з книг, а з власного досвіду, дало значний об'єм емоцій та інформації, що зумовило зацікавлення науковим дослідженням оборони Одеси. Ще одним стимулом стало те, що складовою Григорівського десанту було висадження парашутистів, автор же цієї статті – кандидат у майстри спорту з парашутизму.

Незважаючи на значну кількість наукової літератури, де розглядаються різноманітні аспекти оборони Одеси, саме парашутний десант червонофлотців 22 вересня 1941 року не знайшов особливого висвітлення. Тому нам здалося необхідним ще раз розглянути перебіг Григорівського десанту, включно з його парашутною складовою.

До кінця літа 1941 р. в районі Одеси склалось важке становище. Румунські дивізії знаходились на відстані 10-12 км від міста, постійно обстрілюючи центр та порт. Артилерійські батареї були встановлені поблизу Чабанки та Гільдендорфу, маючи можливість вести вогонь по вхідному фарватеру порту. Для розв'язання цих проблем командування Одеського району спланувало контр наступальну операцію для того, аби відкинути румун та німців від міста. Задум операції був у тому, щоб спільним ударом 421-ї та 157-ї стрілецьких дивізій вибити 13-ту та 15-ту румунські дивізії з прилеглої до міста території[1].

Для цієї мети було вирішено здійснити морський десант у складі сформованого у Севастополі 3-го морського полку (3 батальйони морської піхоти та мінометна батарея) під командуванням капітана К. Корня. Чисельність особового складу полку складала близько 1 900 осіб. Також у районі висоти 57.3 планувалось висадження парашутного десанту у кількості біля 20 осіб для дезорганізації управління румунських військ, руйнування ліній зв'язку, тощо. Загін парашутистів формувався також у Севастополі одночасно з 3-м морським полком. Цікаво, що до складу парашутної групи входили не десантники, а теж моряки-червонофлотці, що служили у авіаційних частинах Чорноморського флоту. Командування розраховувало, що до парашутної групи будуть відібрані військовослужбовці, які мають повітряно-десантну підготовку, тому парашутних тренувань не проводили.

У якості десантних засобів було залучено канонерський човен «Красная Грузия», 24 катери МО та КМ, самохідні баркаси одеської військово-морської бази. Засобами підтримки визначено крейсери «Красный Крым», «Красный Кавказ», есмінці «Бойкий», «Безупречный», «Фрунзе». Авіаційну підтримку забезпечували 63-тя бомбардувальна бригада, 69-й винищувальний полк.

Висадку десанту запланували у ніч з 21 на 22 вересня. Загальне керівництво операцією було доручено контр-адміралові Л. Владимирському. Однак, після того, як есмінець «Фрунзе», на якому перебував командувач операції, загинув у бою з німцями біля Тендровської коси, командувачем було призначено контр-адмірала С. Горшкова[2]. Посадка моряків-десантників на судна доставки розпочалась о 7.00 21 вересня. Загальна чисельність особового складу морського десанту склала 1 929 осіб.

Судна доставки вийшли з Севастополя о 13.30, і вирушили до Одеси під прикриттям двох пар винищувачів И-16 та літаків МБР-2. Неподалік Одеси – у районі Григорівки, кораблі зупинились на відстані 15-20 кабельтових від берега та розпочали артилерійську підготовку[3].

Висадка десанту розпочалась близько 1.30 22 вересня, першим ешелоном булла висаджена рота молодшого лейтенанта Чорупи. До берега вони дістались через 25-30 хвилин і запалили сигнальні вогні для орієнтування наступних десантних груп. Висадка морського десанту булла завершена приблизно о 5.30.

Одночасно з початком морського десанту в район висоти 57.3 скинули парашутний загін під командуванням старшини А. Кузнецова. Десант мав значні проблеми – сильний вітер, відсутність видимості, а також, як виявилось – слабка повітряно-десантна підготовка. Парашутисти виявились розсіяними за межами району приземлення, і були змушені діяти по двоє-троє чоловік, а дехто – навіть поодинці. Протягом перших трьох годин після висадки парашутисти вивели з ладу 5 ліній зв'язку, командний пункт румунського піхотного полку та знищили близько 30 ворожих солдатів та офіцерів. Проте й самі парашутисти втратили 10 осіб.

Тим часом, 3-й морський полк відразу розгорнув наступ на позиції румунських військ. У першому ешелоні морського десанту просувались 1-й та 3-й батальйони, які прямували у напрямку Чабанки та Старої Дофіновки[4]. Одним з головних завдань було не допустити переправи румун через Аджалицький лиман. 2-й батальйон складав другий ешелон наступу, перебуваючи у резерві.

Десант (у складі двох батальйонів!) за підтримки корабельної артилерії – есмінців «Бойкий», «Безупречный», «Беспощадный», а також штурмової, бомбардувальної та винищувальної авіації вже до 18.00 22 вересня потіснив супротивника та вийшов до рубежу Чабанка-висота 57.3-Стара Дофіновка-Нова Дофіновка. До ранку 23 вересня підрозділи десанту з'єднались з частинами 421-ї дивізії, знищивши

близько 200 румунських солдатів та офіцерів. Втрати морського полку (без урахування парашутистів) склали 29 убитих та 407 поранених[5].

Частини 421-ї та 157-ї дивізій, розпочавши наступ о 8.00 22 вересня у напрямку на Свердлово, відтіснили румунів на 5-8 км на північ від Одеси. Проте вже до вечора цього дня румуни стабілізували свій хаотичний відступ, отримавши підтримку авіації[6].

Німецькі бомбардувальники атакували есмінці, що підтримували вогнем сухопутні частини, що призвело до втрати інтенсивності вогневої підтримки. Загроза втрати кораблів примусила командування Одеського району відвести судна на базу[7]. Відсутність вогневої підтримки зумовила уповільнення темпів наступу та посилення спротиву румунів.

Проте швидке закінчення операції не призвело до повної втрати її результатів. 13-та та 15-та румунські піхотні дивізії отримали великі втрати. Радянські війська захопили 19 гармат, 40 мінометів, більше 1 200 гвинтівок та автоматів, значну кількість військового майна[8]. Румуни втратили змогу обстрілювати центр міста та порт.

На певний час Одесу було врятовано. Проте загальний стан справ на радянсько-німецькому фронті вніс свої корективи до перебігу обороги міста. До Севастополя рвалась німецька 11-та армія Е. фон Манштейна. Ставка Верховного Головнокомандування вирішила, що Севастополь важливіший за Одесу, а війська більш потрібні у Криму. З 1 по 16 жовтня 1941 року боєздатні частини були евакуйовані з Одеси, залишивши одеситів румунам. Одесу здали...

Ось як оцінив підсумки операцій 21-23 вересня один з керівників операції: «Контрудар 22 сентября навсегда остался для меня одним из тех событий, которые, вопреки тогдашнему тяжелому положению на юге (об остальном фронте мы знали меньше), укрепляли веру в близящийся перелом в общем ходе войны. В этом смысле скромный вообще-то боевой успех (виділення моє – О.В.), достигнутый в Восточном секторе, как бы перерастал масштабы Одесской обороны»[9].

ПРИМІТКИ:

1. *Федечкин А.* Григорьевский десант // Военные знания. – 1996. – № 9.
2. Оборона Одессы [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://www.zorich.ru/games/bb/campaign1.htm. Доступ 10.01.2009 г.
3. *Крылов Н.И.* Не померкнет никогда... – М., 1971. – С. 192.
4. Там же. – С. 195.
5. *Федечкин А.* Указ. соч. – С. 34.
6. Там же. – С. 35.
7. Там же.
8. Оборона Одессы [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://www.zorich.ru/games/bb/campaign1.htm. Доступ 10.01.2009 г.
9. *Крылов Н.И.* Указ. соч. – С. 204.

Мария Буряк
(*Одесса*)

НАРОДНО-ОСВОБОДИТЕЛЬНАЯ ВОЙНА В ЮГОСЛАВИИ 1941—1945 ГГ. (краткий военно-исторический анализ)

Народно-Освободительная армия Югославии (НОАЮ) была создана после оккупации страны войсками стран Оси – Германией, Италией, Венгрией, Болгарией – для противостояния им и коллаборационистским режимам (М. Недича в Сербии, А. Павелича в Независимом государстве Хорватия, Пиндско-Мегленском княжестве), а также монархическому партизанскому движению четников. Борьба НОАЮ начиналась как партизанские действия, которые в дальнейшем переросли в полномасштабную войну с оккупантами с элементами гражданской войны. Это была борьба за национальное и социальное освобождение южнославянских народов, за создание новой социалистической Югославии. Возглавила ее Коммунистическая партия Югославии (КПЮ)[1].

6 апреля 1941 г. вооруженные силы стран фашистской коалиции вторглись в Югославию и захватили ее за 11 дней без особых проблем. Часть территории Югославии была передана хорватским нацистам – усташам, которые создали там Независимое государство Хорватия. Вслед за этим 10 апреля 1941 г. в Загребе был образован по решению Политбюро Центрального Комитета Компартии Югославии Военный комитет во главе с генеральным секретарем КПЮ Иосифом Броз Тито. Вскоре военные комитеты, формировавшие боевые антифашистские группы, начали действовать во всех районах Югославии[2].

В мае 1941 г. часть офицеров бывшей югославской армии для борьбы с оккупантами создали партизанскую организацию четников под командованием Драголюба Михайловича, опиравшихся на эмигрантское правительство короля и разделявших сербскую националистическую идеологию.

Коммунистическая партия Югославии под руководством Иосифа Броз Тито, несмотря на большое число сторонников, к активным действиям до июня не переходила. Причиной этого была просоветская ориентация партии, а СССР в то время находился с Германией в союзе.

В день нападения Германии на Советский Союз 22 июня 1941 года в лесах возле города Сисак югославскими коммунистами был создан 1-й Сисакский партизанский отряд. В последующие дни в разных областях Югославии начали создаваться партизанские отряды для борьбы против сил фашисткой коалиции[3].

27 июня 1941 г. в Белграде ЦК КПЮ создал Главный штаб народно-освободительных партизанских отрядов во главе с И. Броз

Тито. 4 июля 1941 г. Политбюро ЦК КПЮ приняло решение начать вооруженное восстание. С этого времени партизанские отряды начали вести крупномасштабную войну против оккупантов и коллаборационистов. В июле оно охватило многие районы Сербии, Черногории, Словении, Хорватии, Боснии и Герцеговины, в октябре — Македонии. В ходе восстания в разных районах страны возникали освобожденные партизанами территории. Наиболее значительная из них в 1941 г. — "Ужицкая республика" в Западной Сербии. Партизанам Тито удалось в результате первых боев очистить от немцев довольно крупные территории с населением около 300 тыс. человек[4]. На этих территориях в 1941 г. были образованы народно-освободительные комитеты — органы народной власти, на оккупированных территориях они действовали в подполье. В первые месяцы борьбы с оккупантами югославские коммунисты старались сотрудничать с отрядами четников. В августе-сентябре партизаны и четники провели ряд совместных операций. В сентябре состоялась личная встреча между Тито и Михайловичем. Однако вскоре идеологические противоречия дали о себе знать, и шаткий союз перерос в противостояние. С ноября 1941 г. четники и коммунистические партизаны вели между собой настоящую гражданскую войну.

После поражения в Сербии основные силы партизан отошли в Восточную Боснию на территорию Независимого государства Хорватии. Весь 1942 г. немецкие и хорватские усташские войска пытались уничтожить партизанский центр в этом районе, однако их действия не принесли желаемого результата[5].

В 1941-1942 гг. оккупанты и их пособники (6 немецких, 18 итальянских, 5 болгарских, 3 венгерских дивизии, квислинговские части, подразделения М. Недича и А. Павелича) неоднократно пытались разгромить партизанские войска. Вместе с оккупантами против партизан боролись четники Д. Михайловича, стремившегося к восстановлению в Югославии довоенного буржуазно-монархического режима.

Партизанские войска в конце 1941-начале 1942 г. отступили из Сербии в Санджак и Боснию. Они освободили значительную территорию, создав в Западной Боснии новый центр антифашистской борьбы.

Успехи Советской Армии в зимнюю кампанию 1942-1943 гг. способствовали подъему народно-освободительной борьбы в Югославии. В ноябре 1942 г. все партизанские силы в Югославии под руководством И. Броз Тито были объединены в Народно-Освободительную армию Югославии, в общем насчитывавшую к тому времени 236 тыс. человек и состоявшую из партизанских отрядов и групп.

В конце ноябре 1942 г. Верховный штаб НОАЮ приступил к формированию первых дивизий и корпусов Народно-освободительной

армии Югославии. К концу 1942 г. в составе НОАЮ числилось уже 32 дивизии, а не входившие в их состав партизанские отряды и группы насчитывали до 150 тыс. человек.

Укрепились и народно-освободительные комитеты[6]. Результатом развития системы народно-освободительных комитетов явилось создание в ноябре 1942 г. общеюгославского политического органа – Антифашистского веча народного освобождения Югославии (АВНОЮ). Исполком АВНОЮ явился зародышем первого народного правительства Югославии.

22 декабря 1942 г. была сформирована первая регулярная воинская часть НОАЮ – 1-я Пролетарская бригада. Ее особенность состояла в том, что это подразделение предназначалось для действий на всей территории Югославии и поэтому бойцами бригады являлись представители всех югославских народов, и не только. То есть, 1-я Пролетарская являлась интернациональной по составу и ударной по сути частью коммунистической партизанской армии.

В 1943 г. оккупанты, квислинговцы и четники настойчиво пытались разгромить главные силы НОАЮ и партизан, и захватить освобожденную ею территорию. 20 января 1943 г. в наступлении участвовало около 80 тыс. человек. Оккупанты имели подавляющее превосходство в численности и технике над силами НОАЮ, оборонявшими освобожденную территорию (1-й хорватский и 1-й боснийский корпуса, а также группа дивизий, подчиненная Верховному штабу)[7].

Разрабатывая операцию под кодовым наименованием «Вайсс I» («Weiss I»), фашистское командование стремилось окружить и уничтожить главные силы Народно-освободительной армии и ее Верховный штаб на освобожденной территории Хорватии и Западной Боснии. В наступление была брошена крупная группировка немецко-итальянских войск и отряды квислинговцев. Гитлеровцы хотели не только уничтожить боевые силы НОАЮ, но и внушить страх населению, помогавшему партизанам. Командующий германскими войсками в Юго-Восточной Европе генерал Лер заявил, что он «должен установить мир и покой, хотя бы это были мир и покой кладбища». Солдатам приказали расстреливать на месте всех, кто будет обнаружен в зоне боев. Превосходящим силам и средствам противника воины НОАЮ и партизаны противопоставили героизм, самопожертвование и боевое мастерство. Верховный штаб действовал искусно и смело[8].

Главные силы НОАЮ с боями пробились в долину р. Неретвы. Здесь произошла одна из решающих битв народно-освободительной войны в Югославии. Одержанная патриотами победа позволила спасти около 4 тыс. раненых. Разгромив затем четников Д. Михайловича, части НОАЮ в начале апреля прорвались в Черногорию и Санджак. Операция «Вайсс I» была сорвана.

Оккупанты подготовили новое наступление – операцию «Шварц» (или «Вайсс II»), выделив для участия в ней четыре немецких и около четырех итальянских дивизий (неполного состава), а также несколько тысяч усташей и четников. Группировка врага состояла из 127 тыс. солдат и офицеров. Наступление поддерживали танки, артиллерия и авиация. 15 мая противник перешел в наступление на юго-востоке страны, нанося удары по сходящимся направлениям. Соединения НОАЮ оказывали упорное сопротивление, но крупным силам карателей они могли противопоставить только 16 тыс. бойцов. С ними было около 3 500 раненых и больных. Фашистам удалось окружить главную оперативную группу НОАЮ, но Верховный штаб умело организовал действия 1-й и 2-й пролетарских дивизий в долине р. Сутьески и районе горного хребта Зеленгора. Слабо вооруженные, измотанные переходами и полуголодные, измученные боями с превосходящими силами врага, югославские воины проявили огромную стойкость и подлинный героизм. Битва на Сутьески продолжалась до 15 июня. Потеряв в боях около 8 тыс. бойцов, командиров и политкомиссаров, соединения и части НОАЮ прорвали вражеское кольцо и соединились с партизанскими бригадами в Восточной Боснии. Это была победа. В боях получил ранение и Верховный главнокомандующий И. Броз Тито.

Сражения на Неретве и Сутьески убедительно показали силу Народно-освободительной армии Югославии. Обстановка на фронтах войны свидетельствовала о приближении конца господства фашистских завоевателей. После выхода из войны Италии, разоружение нацистами ее дивизий на территории Югославии встретило наибольшие осложнения[9]. Две итальянские дивизии почти в полном составе перешли на сторону югославских борцов. Итальянское вооружение и снаряжение позволило оснастить 80 тыс. бойцов вновь сформированных соединений НОАЮ. В ответ тысячи итальянцев были интернированы в Германию или уничтожены нацистами. Для замены итальянских дивизий командование вермахта направило на Балканы 50 тыс. солдат и офицеров из Северной Италии.

В сентябре-декабре 1943 г. НОАЮ продолжала вести упорные бои с немецко-фашистскими войсками и вооруженными отрядами предателей. По всей стране полыхало пламя народной борьбы. К концу года НОАЮ насчитывала 320 тыс. бойцов. Формировались новые части[10]. От фашистских захватчиков была очищена почти половина территории страны. Ведя тяжелые бои, НОАЮ сковывала сотни тысяч войск оккупантов и значительное количество военных формирований коллаборационистов – усташей Павелича, банд сербского «правителя» Недича, четников Михайловича.

29 ноября 1943 г. в старинном боснийском городе Яйце открылась Вторая сессия Антифашистского веча народного освобождения. На сессии были определены задачи дальнейшего

развития народно-освободительной войны и социалистической революции. АВНОЮ было преобразовано в верховный законодательный и исполнительный орган страны. В качестве временного народного правительства был учрежден Национальный комитет освобождения Югославии (НКОЮ). Его возглавил И. Броз Тито, которому было присвоено звание маршала. Председателем Президиума АВНОЮ избрали И. Рибара. В огне освободительной войны в Югославии рождалось федеративное, демократическое государство трудящихся и осуществлялись преобразования социалистического характера[11]. Полное равноправие уже на стадии антифашистской борьбы получили все югославские народы – Сербии, Хорватии, Словении, Македонии, Черногории, Боснии и Герцеговины. Советский Союз поддержал конституирование новой Югославии. Советское правительство оказало НКОЮ дипломатическую поддержку, военную и материальную помощь. В феврале 1944 г. в Югославию прибыла советская военная миссия. 16 июня 1944 г. на о. Вис между председателем НКОЮ И. Броз Тито и новым эмигрантским премьер-министром И. Шубашичем, осудившим коллаборационизм четников и пошедшим на сотрудничество с народно-освободительным движением, было подписано соглашение. Подтверждалось право АВНОЮ и НКОЮ осуществлять верховную власть в стране.

В сентябре 1944 г. современная по оснащению и способам ведения боевых действий Народно-освободительная Армия Югославии вышла к границам страны. Тогда же в ходе советско-югославских переговоров во время пребывания И. Броз Тито в Москве было заключено соглашение о вступлении Советской Армии на территорию Югославии. 20 октября 1944 г. в результате совместных действий советских и югославских войск был освобожден Белград[12]. К концу 1944 г. НОАЮ окончательно освободила от оккупантов территории Сербии, Македонии, Черногории, частично – Боснии и Герцеговины. Значительно были расширены свободные районы в Хорватии, Словении. В боях за освобождение некоторых районов Югославии участвовали войска народно-демократической Болгарии. 2 ноября 1944 г. И. Броз Тито и И. Шубашич подписали соглашение о создании единого югославского правительства. 7 марта 1945 в Белграде было сформировано демократическое правительство Югославии во главе с И. Броз Тито.

11 апреля 1945 г. в Москве был заключен советско-югославский договор о дружбе, взаимной помощи и послевоенном сотрудничестве[13]. А 15 мая НОАЮ (около 800 тыс. чел.) завершила освобождение всей страны штурмом и взятием столицы Независимого государства Хорватия – города Загреба.

Борьба народов Югославии с фашистскими захватчиками явилась большим вкладом в разгром гитлеровской Германии. Вооруженные силы народно-освободительного движения потеряли 305

тыс. чел. убитыми, 425 тыс. чел. было ранено. В ходе войны под руководством КПЮ укрепился союз рабочего класса и крестьянства, власть перешла в руки трудящихся. В ходе освободительной войны одновременно решались и задачи социалистической революции, которая, ликвидируя буржуазный строй, заложила фундамент послевоенного социалистического развития Югославии. 29 ноября 1945 г. Учредительное собрание в Белграде окончательно ликвидировало монархию и провозгласило Югославию Федеративной Народной Республикой. День 29 ноября – День Республики, стал национальным праздником СФРЮ, сохранявшимся вплоть до момента распада страны в 1991 г.[14]

Народно-освободительная война в Югославии 1941-1945 гг. внесла много нового в строительство вооруженных сил освободительного движения, в характер ведения народной по сути и партизанской по форме войны. На первом этапе борьбы (июнь 1941 г.-ноябрь 1942 г.) основными боевыми формированиями повстанцев были партизанские отряды. Они организовывались на той территории, откуда происходил их личный состав и где партизаны – местные жители, прекрасно знавшие специфику конкретного района, вели боевые действия против оккупантов и их пособников.

Оснащались партизанские отряды в основном оружием и боевой техникой, захваченными у врага. На втором этапе войны (ноябрь 1942 г.-май 1945 г.), по мере роста количества партизанских отрядов и масштабов их действий возникли условия для создания НОАЮ. Структурно она состояла из бригад, дивизий и корпусов. Численность дивизий была различна – от 3 до 6 тыс. человек, и включали они в свой состав 2-3 бригады. Корпуса имели по три дивизии – около или более 10 тыс. бойцов. С образованием НОАЮ стало возможным более масштабно маневрировать силами, массировать их в необходимых районах для решения более сложных задач, которые ставил перед подразделениями Верховный штаб. В 1943-1945 гг. НОАЮ провела ряд оборонительных и наступательных операций. Во всех этих операциях воины НОАЮ проявили стойкость, мужество и мастерство, а командование – высокое искусство в организации боевых действий в сложных условиях войны[15].

ПРИМЕЧАНИЯ:

1. *Ратников А.Н., Завьялов В.И.* Вооруженные силы Югославии. – М., 1971. – С. 23.

2. История Югославии. – Т. 2. – М., 1963. – С. 184.

3. БСЭ. – Т. 17. – М., 1974. – С. 278.

4. *Зеленин В.В., Славин Г.М.* Вклад народов Югославии в разгром фашизма // Новая и новейшая история. – 1970. – № 6. – С. 67.

5. *Стругар В.* Югославия в огне войны: 1941-1945. – М., 1985. – С. 174.

6. *Зеленин В.В., Славин Г.М.* Указ. соч. – С. 69.
7. *Стругар В.* Югославия в огне войны: 1941-1945. – М., 1985. – С. 34.
8. *Джонлагич А.* Югославия во второй мировой войне. – Београд, 1967. – С. 115-117.
9. *Зеленин В.В., Славин Г.М.* Указ. соч. – С. 71.
10. История Югославии. – Т. 2. – М., 1963. – С. 237.
11. Советская Историческая Энциклопедия. – Т. 9. – М., 1966. – С. 966.
12. Белградская операция. – М., 1964. – С. 46.
13. Зборник докумената и података о народноослободилачком рату Jугословенских народа. – Т. 1-13. – Београд, 1949-1971. – С. 129.
14. История Югославии. – Т. 2. – М., 1963. – С. 312.
15. Советская Военная Энциклопедия. – Т. 5. – М., 1978. – С. 505.

Анна Дергачева
(*Одесса*)

УЧАСТИЕ ВООРУЖЕННЫХ СИЛ БРАЗИЛИИ ВО ВТОРОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЕ (краткий анализ)

«Европейская война» - именно так называли Вторую мировую бразильские газеты. Казалось, события в далекой Европе никоим образом не могут задеть южноамериканскую страну, тем более, что тогдашний президент, а фактически диктатор Бразилии Жетулиу Варгас отнюдь не горел желанием встревать в конфликт. В военно-политическом руководстве страны бытовали довольно сильные прогерманские настроения[1]. Значительным влиянием на правительство пользовались представители многочисленных немецких и итальянских колоний[2].

Вместе с тем, общая политическая обстановка и соотношение сил на международной арене резко изменились в декабре 1941 г., со вступлением в войну США. Нападение японских вооруженных сил на американский Тихоокеанский флот в Перл-Харбор, захват ряда островов в юго-западной части Тихого океана создали реальную угрозу вторжения армии и флота Японии в Южную Америку[3]. Это побудило латиноамериканские страны объявить войну или разорвать дипломатические отношения с государствами «Оси» и вступить в антигитлеровскую коалицию[4]. Так Вторая мировая война пришла в Западное полушарие.

Однако свою первую военную операцию в этом конфликте бразильцы провели на месяц раньше. В ноябре 1941 г., выполняя решения II Консультативного совещания министров иностранных дел американских государств, проходившего в Гаване 21-30 июля 1940 г., вооруженные силы Бразилии, совместно с ВМС США оккупировали Нидерландскую Гвиану (Суринам), для предотвращения ее захвата какой-либо внеконтинентальной державой (имелось ввиду Германией или Италией)[5].

Перед Вооруженными силами Бразилии остро встала задача по защите жизненно важных океанских коммуникаций. Ответственность за ее выполнение была, естественно, возложена на Военно-морской флот страны. К 1939 г. он состоял из двух линкоров («Minas Gerais» и «Sao Paulo») водоизмещением в 19,2 тыс. т, английской постройки 1910 г., 2 легких крейсеров («Baia» и «Rio Grande do Sul»), тоже английской постройки 1910 г., но, в отличие от линкоров, в 1925-1926 гг. модернизированы, 11 эсминцев (3-х различных типов английской и отечественной постройки), 4 подводных лодок (современные итальянской постройки: «Humaita» типа «Balilla» и «Tamoyo»,

«Timbara», «Tupi» типа «Perla»), минных заградителей и других мелких единиц[6].

Наряду с весьма малочисленными силами ВМФ задачу предстояло решать и Военно-воздушным силам – Forca Aerea Brasileira, которые были созданы 20 января 1941 г. путем слияния армейской и морской авиации. Наиболее подходящими для противолодочной борьбы оказались германские двухмоторные многоцелевые самолеты «Focke-Wulf-58 Weihe»[7]. И все же рассчитывать на собственные силы бразильцам не приходилось. Поэтому бразильское правительство охотно приняло предложенную США помощь. Уже в январе-марте 1942 г. в страну по ленд-лизу прибыли 10 истребителей «Curtiss P-36A Hawk», 2 старых бомбардировщика «Douglas B-10 Bolo» и шесть современных «North American B-25B Mitchell»[8], а также значительное количество танков, артиллерии, 8 эскортных кораблей (миноносцы, тип «Cannon»), оборудованных для противолодочных операций[9].

С каждым месяцем немецкие лодки все наглее оперировали у бразильских берегов. Каплей, переполнившей чашу терпения, стали действия U-507, которая в августе 1942 г. устроила настоящую «кровавую баню» у побережья штата Баия. 15 августа эта лодка потопила пассажирские пароходы «Бапенди» (270 погибших) и «Араракура» (131 погибший). На следующий день она торпедировала лайнер «Аннибал Беневоло» (150 жертв). 17 августа немецкие подводники отправили на дно пассажирское судно «Итаджиба», а вслед за ним – пароход «Арара». Наконец, 19 августа была потоплена грузовая баржа «Жасира». Таким образом, в течение 5 дней U-507 уничтожила 6 судов, что привело к гибели 877 человек. В ответ на эти бесчинства Бразилия 22 августа 1942 г. объявила войну Германии и Италии[10].

Несколько обстоятельств, согласно господствовавшей в советской историографии концепции, вынудили правительство Ж. Варгаса определить свою позицию. Первое – это массовое народное движение в стране, требовавшее порвать отношения с фашизмом, ликвидировать фашизм внутри страны и принять активное участие в борьбе с ним на фронтах войны[11]. Второе обстоятельство – это растущее влияние США, экономическое, политическое и военное. Советские авторы специально подчеркивали, что географическая общность имеется у Бразилии не с Германией, а с США[12]. Нет сомнения, что большую роль в окончательной коррекции внешнеполитического курса крупнейшего латиноамериканского государства сыграли и победы Советских Вооруженных сил под Москвой, показавшие, что гитлеровская военная машина может быть не только остановлена, но и отброшена назад[13]. Именно это событие называлось советскими учеными определяющим.

Вступление Бразилии в войну открыло ее аэродромы для американской авиации. В марте 1942 г. Бразилия создала авиационную базу в Натале. Эта база была выстроена совместно с Соединенными Штатами и стала крупнейшей в мире базой для транспортировки грузов и войск. Авиационные базы были сооружены также в Ресифи, Белеме, Форталезе и Баие. На протяжении всей войны Объединенные нации пользовались Наталом и Ресифи как промежуточными пунктами для транспортировки войск и важнейших военных материалов (объем перевозок в последние шесть месяцев 1944 г. достиг 22 миллиона фунтов)[14]. Эта же база послужила и отправной точкой американского самолета, который 13 января 1943 г. обнаружил в надводном положении и потопил на подходах к порту Форталеза ту самую U-507, которая фактически вынудила Бразилию вступить в войну[15].

Уже в 1942 г. в Бразилии была введена всеобщая воинская повинность для всех граждан мужского пола от 21 до 45 лет. К началу вступления Бразилии в войну она имела под ружьем свыше 100 тысяч человек, а число резервистов составляло 300 тысяч человек. При полной мобилизации армия могла быть доведена до 1 250 тысяч человек, а в боевом составе сухопутных войск насчитывалось 5 пехотных, 3 кавалерийские дивизии и 1 смешанная бригада[16]. Имея значительные людские резервы и постоянно растущую американскую военную помощь, бразильцы могли смело создавать новые подразделения, в том числе и для боевых действий в Европе.

Вопрос о более активном участии Бразилии в войне был конкретно поставлен в повестку дня лишь в начале 1943 г., когда в результате победы Советской армии под Сталинградом начался коренной поворот в ходе Второй мировой войны. До этого США возражали, чтобы Бразилия, вслед за объявлением войны странам «Оси», предпринимала военные действия против Гвианы и Дакара, контролируемых французским вишистским правительством. В намерения Вашингтона не входило содействие самостоятельности страны. Но события на фронтах Второй мировой войны внесли свои коррективы в планы как США, так и Бразилии. К этому времени Бразилия уже начала получать вооружение по соглашению о ленд-лизе с США и могла проводить военные операции (из общей суммы поставок по ленд-лизу для Латинской Америки в 324 млн. долл. 71% пришелся на Бразилию)[17].

Таким образом, впервые в Бразилии встал вопрос о формировании экспедиционных сил, «хорошо подготовленных и оснащенных для предстоящих битв»[18]. 28 января 1943 г. в Натале состоялась встреча президента Ж. Варгаса с президентом США Ф.Д. Рузвельтом, на которой была достигнута договоренность об «эффективном участии бразильских вооруженных сил на стороне союзников»[19].

1-ю экспедиционную пехотную дивизию возглавил генерал Маскареньяс де Морайс, который развернул широкую и всестороннюю учебную подготовку. А чтобы она была эффективной, генерал в составе

делегации посетил в декабре 1943 г. места боев в Африке и Италии и получил представление о том, что ждет его новобранцев[20]. В состав дивизии, созданной по американским штатам, входили 3 пехотных полка, 4 артиллерийских дивизиона, имевших на вооружении 105-мм и 155-мм орудия, эскадрилья боевых самолетов, инженерный и медицинский батальоны, роты разведки и радиосвязи. Авиационную поддержку дивизии должна была оказать 1-я группа истребительной авиации (Grupo de Aviacao de Caza – GAVCA), оснащенная 48 тяжелыми истребителями Р-47D «Тандерболт»[21].

1-ю группу истребительной авиации сформировали 18 декабря 1943 г., укомплектовав летчиками-добровольцами. Всего в группе насчитывалось 350 человек, в т.ч. 43 пилота. Возглавлял ее подполковник Неро Моура. 6 октября 1-я GAVCA высадилась в итальянском порту Ливорно. Она вошла в состав 350-й истребительной авиагруппы 22-го тактического авиационного командования США, которая также включала 345-ю, 346-ю и 347-ю американские эскадрильи. Авиачасть состояла из четырех звеньев – «красного», «желтого», «синего» и «зеленого», пилоты которых носили шарфы соответствующего цвета[22].

Пилоты 1-й GAVCA за 184 дня итальянской кампании приняли участие в 445 миссиях, выполнив 2 550 самолето-вылетов. Действия 1-й GAVCA отличались высокой результативностью. Так, только за период с 6 по 29 апреля 1945 г. часть, выполнив лишь 5% боевых вылетов, уничтожила 85% складов боеприпасов, 36% складов топлива, 28% мостов и 15% автомобилей. Но за успехи пришлось заплатить дорогой ценой: из 43 пилотов 4 погибли в бою, 4 – в катастрофах, 5 попали в плен, еще 3 сбитых были спасены итальянскими партизанами[23].

Первый контингент Бразильского экспедиционного корпуса, насчитывавший 5 400 человек, отбыл в Италию 30 июня 1944 г.[24] Последующие части дивизии, в том числе и 1-я эскадрилья связи и наблюдения с 8 L-4H «Пайпер-Кэб», прибыли в Италию (порт Неаполь) в течение сентября 1944-го – февраля 1945 г. За почти 200 боевых дней экипажи 1-ой эскадрильи связи и наблюдения выполнили 684 боевых вылета, из них 400 – на корректировку артиллерийского огня. Во многом благодаря их работе части Бразильских экспедиционных сил отличались наиболее точной стрельбой среди всех артиллерийских подразделений американской 5-й армии[25]. Общая численность бразильских войск в Италии достигла 25 тысяч человек[26].

Уже в середине сентября 1944 г. дивизия, включенная в состав 5-й американской армии, вступила в соприкосновение с противником. Бразильские батальоны заняли города Масароза, Камаджоре, Монте-Прано. В ноябре-декабре бразильские экспедиционные силы потерпели некоторые неудачи в боях за Монте-Кастело. Бразильские солдаты, деморализованные сильными холодами, не могли проявить максимум боеспособности. Но положение круто изменилось в феврале 1945 г. К

этому времени дивизия была полностью доукомплектована. Ее артиллеристы пристрелялись, благодаря чему огневое воздействие бразильцев на обороняющиеся немецкие войска выявилось наиболее точным среди всей артиллерии 5-й армии США. Именно поэтому, уже в феврале 1945 г. после ожесточенных схваток были взяты Монте-Кастело и Ла-Серра. Продвигаясь быстрым маршем, бразильские части в составе американской ударной группировки расчленили порядки противника и заняли города Пьяченца и Кастелветро. 1 мая стало известно о самоубийстве Гитлера. В этих условиях командующий группировкой гитлеровцев генерал Шлеммер был вынужден подписать акт о безоговорочной капитуляции. На этом война для бразильцев закончилась[27]. Их общие потери в ходе восьмимесячной кампании составили 2 тысячи человек[28].

В период боевых действий в Италии, ВМС Бразилии участвовали в конвойной и патрульной службе на Атлантике, вели поиск германских подводных лодок (совместно с ВМС США – на их общем счету не менее 5 потопленных нацистских субмарин) и блокадопрорывателей. Летом 1944 г., корабли Бразильского ВМФ занимались сопровождением конвоев с войсками и грузами для Бразильского Экспедиционного корпуса в Италии. Так крейсер «Baia» провел 64 конвоя между Ресифи, Салвадором и Рио-де-Жанейро, а также принял участие в 11 других операциях. «Rio Grande do Sul» – соответственно в 62 и 15[29].

С конца 1944 г. бразильские крейсера и другие корабли действовали в центральной Атлантике между Дакаром и Наталем, служа, в частности, в качестве спасательных судов на американской трансатлантической воздушной линии. В ходе одной из таких миссий, 4 июля 1945 г., погиб крейсер «Baia». На нем, во время корабельных учений, случайный выстрел из 20-мм автомата кормового мостика, привел к детонации сложенных на корме глубинных бомб, от взрыва которых, крейсер быстро затонул с 340 членами экипажа в районе Сан-Пауло. Эта гибель стала и последней потерей Бразилии во Второй мировой войне[30].

Таким образом, Бразилия внесла свой скромный вклад в победу над фашизмом. По сравнению с иными государствами Латинской Америки он был наибольшим и по фактическому участию Бразилии в войне и по понесенным потерям. Однако справочно-энциклопедическая литература и историография советского и постсоветского периодов дает лишь общие сведения по данной проблеме – углубления в специфический фактаж не происходит. Рассматривалось и продолжает рассматриваться самое легкое – то, что как говорится, «лежит на поверхности». На наш взгляд, основная причина этого – фактическое отсутствие оригинальной источниковой базы, исходящей от самой бразильской стороны. Не многим лучше ситуация и в англоязычной историографии. Так, знаменитое

лондонское издательство «Osprey Military» по состоянию на 2008 г. не посвятило в своих изданиях о Второй мировой войне ни одной работы участию Бразилии в крупнейшем вооруженном конфликте в мировой истории[31].

Однако точку в данном вопросе ставить еще рано. Так, еще в 1976 г. вышел в свет приключенческий роман Л.Д. Платонова «Секретный фарватер» – одна из лучших книг такого жанра о Второй мировой войне. Созданный отнюдь не на основе авторской фантазии, роман показывал, в том числе и нестандартное проникновение германской военщины в Бразилию. Значит, поднятая в данной статье, ранее практически не изученная проблематика требует дальнейшего серьезного изучения.

ПРИМЕЧАНИЯ:

1. *Гонионский С.А.* Очерки новейшей истории стран Латинской Америки. – М., 1964. – С. 50; *Строганов А.И.* Латинская Америка в XX веке. – М., 2002. – С. 151.

2. Очерки истории Бразилии. – М., 1962. – С. 372.

3. История Бразилии. – М.-К., 2003. – С. 242.

4. История второй мировой войны 1939-1945 гг. – Т. 4. – М., 1975. – С. 461.

5. *Строганов А.И.* Указ. соч. – С. 118.

6. *Клесмет О.Г.* Бразилия. – М., 1943. – С. 30; Иностранные военные флоты 1946-1947. – М. 1947. – С. 56-57; *Тарас А.Е.* Подводные лодки второй мировой войны 1939-1945. – Минск, 2004. – С. 467-468; Крейсера второй мировой войны. Охотники и защитники. – М., 2007. – С. 22-23.

7. *Харук А.* ВВС Бразилии во Второй мировой войне. Часть 1. Противолодочные операции// Авиация и время. – 2002. - № 6. – С. 50.

8. Там же.

9. *Клесмет О.Г.* Указ. соч. – С. 31; *Дашьян А.* ВМС США 1939-1945. Справочник по корабельному составу // Морская коллекция. – 2004. - № 3. – С. 10-11.

10. *Харук А.* Указ. соч. – С. 50.

11. *Калмыков Н.П.* Диктатура Варгаса и бразильский рабочий класс. – М., 1981; *Коваль Б.И.* История бразильского пролетариата. – М., 1968. – С. 107-109.

12. *Бандейра М.* Проникновение США в Бразилию. – М., 1982.- С. 306.

13. *Гонионский С.А.* Указ. соч. – С. 84.

14. История Бразилии. – С. 243.

15. *Платов Л.Д., Апальков Ю.В.* Боевые корабли Германии 1939-1945. – СПб, 1995. - С. 83.

16. *Клесмет О.Г.* Указ. соч. – С. 31; *Волков А.* Латинская Америка. – М., 1948. – С. 57.

17. Латинская Америка в международных отношениях XX в. - Т.1. - М., 1988. – С. 256.

18. *Бандейра М.* Указ. соч. – С. 306.

19. Там же.

20. *Клесмет О.Г.* Указ. соч. – С. 31.

21. *Иогансен Д.В. и др.* АВИА-ВСТРЕЧИ. Истребители-бомбардировщики Р-47 «Тандерболт», Фоке-Вульф FW-190. – К., 1992. – С. 6; *Харук А.* ВВС Бразилии во второй мировой войне. Часть 2. Авиация Бразильских экспедиционных сил в Италии // Авиация и время. – 2003. - № 3. – С. 26.

22. *Харук А.* ВВС Бразилии во второй мировой войне. Часть 2. Авиация Бразильских экспедиционных сил в Италии // Авиация и время. – 2003. - № 3. – С. 25.

23. Там же. – С. 26.

24. *Бандейра М.* Указ. соч. – С.306.

25. *Харук А.* ВВС Бразилии во второй мировой войне. Часть 2. Авиация Бразильских экспедиционных сил в Италии. – С. 26.

26. Латинская Америка в международных отношениях XX в. - Т.1. - М., 1988. – С. 256; *Харук А.* ВВС Бразилии во второй мировой войне. Часть 2. Авиация Бразильских экспедиционных сил в Италии. – С. 26.

27. *Борисов В.И.* Бразильские вооруженные силы во второй мировой войне// Латинская Америка. – 1995. - №5. – С. 39; *Харук А.* ВВС Бразилии во второй мировой войне. Часть 2. Авиация Бразильских экспедиционных сил в Италии. – С. 26.

28. *Строганов А.И.* Указ. соч. – С. 119.

29. Крейсера второй мировой войны. Охотники и защитники. – М., 2007. – С. 23.

30. Там же.

31. См. официальный сайт издательства – «Каталог публикаций». - www.ospreypublishing.com

Володимир Бузейчук
(*Одеса*)

НАРОДЖЕННЯ «AIR CAVALRY»: ПОВІТРЯНО-ДЕСАНТНІ ВІЙСЬКА США В КОРЕЙСЬКІЙ ВІЙНІ

Війна на Корейському півострові стала однією з найтрагічніших сторінок як в історії корейського народу, так і для Сполучених Штатів Америки – однієї зі сторін цього конфлікту. У США, де військова історія є поважною галуззю науки (та ідеології), історіографія Корейської війни досить значна. Радянська військово-історична наука певним чином обходила тематику, пов'язану з Кореєю, маючи інші пріоритети – історію Великої Вітчизняної війни та критику буржуазної історіографії, тому література з даного кола проблем в СРСР та пострадянських державах поширена значно менше. Зацікавленість військовою історією дещо зросла лише останнім часом завдяки публікації (переважно у Росії) творів зарубіжних авторів, що раніше були недоступними.

Причини війни у Кореї, як не дивно, майже аналогічно оцінюють і радянські, й американські історики, хоча є й певна різниця у формулюваннях. Американці наполягають, що США вступили у війну для того, щоб допомогти своїм союзникам – урядові Південної Кореї на чолі з Лі Син Маном – об'єднати обидві частини Кореї в єдину демократичну державу.

Радянські історики висловлюються більш радикально, вважаючи, що вагомих причин війна не мала, проте мала стратегічну мету. Відповідно до цієї мети саме Сполучені Штати ініціювали конфлікт між КНДР та Південною Кореєю, аби встановити в Кореї панування проамериканського уряду, зменшити вплив СРСР в регіоні, реанімувати економіку США великими військовими замовленнями[1].

Сполучені Штати тримали в азійсько-тихоокеанській зоні значні контингенти своїх військ після закінчення Другої світової війни. Так, у Японії станом на 1950 рік дислокувались: 1-ша кавалерійська (механізована) дивізія, 7-ма, 24-та, 25-та піхотні дивізії, 29-й піхотний полк, 5-та полкова бойова група (ця структура складалась з піхотного полку, підсиленого двома танковими та одним артилерійським батальйонами, що загалом становить механізовану бригаду скороченого складу). Контингент Військово-повітряних сил налічував 8 авіакрил стратегічної та тактичної авіації (1 172 літаки). На постійному чергуванні знаходились 26 бойових та 200 транспортних суден Військово-морського флоту. Значні залоги американських військ постійно перебували у Південній Кореї, беручи участь у бойовому навчанні корейських військових підрозділів[2].

Бойові дії вздовж 38-ї паралелі розпочались 25 червня 1950 року. 27 червня президент США Г. Трумен наказав увести до Кореї додаткові

війська під приводом евакуації американських громадян із зони бойових дій. Американські дивізії з Японії були перекинуті морем до Кореї, де відразу вступили у бої. Незважаючи на широку підтримку з боку Сполучених Штатів, армія Південної Кореї виявилась небоєздатною (втім, як і перекинуті з Японії американські частини), і до кінця літа 1950 року значна частина території Корейського півострова контролювалась військами Народної Армії КНДР.

У вересні 1950 року зі Сполучених Штатів до Кореї був перекинутий 187-й повітряно-десантний полк, підпорядкований особисто командувачу військ США на Далекому Сході. Забезпечувала дії полку 61-ша окрема транспортно-десантна авіагрупа, яку з січня 1951 року було переформовано в 315-ту транспортно-десантну авіадивізію[3].

Найбільш масштабними парашутними десантами американців у Кореї стали дві операції. Одна з них – висадка парашутного десанту північніше Пхеньяну, у районі Сончхон-Сунчхон 20-21 жовтня 1950 року. 1-й американський та 2-й південнокорейський армійські корпуси розгорнули наступ на Пхеньян. Завданням десанту було відрізати шляхи відходу частинам Народної Армії, щоб допомогти їх оточенню. Підготовка операції зайняла 11 діб. Маршрут перекидання військ до району десантування вибирався так, щоб противник помітив підготовку до десантування лише в останній момент. Трасу транспортних літаків прокладено на захід від Кимпхо (район базування) над Жовтим морем, потім на північ над акваторією за 39-ту паралель, після чого – на схід до району десантування.

Попередньо на район Сончхон-Сунчхон було здійснено потужний авіаційний удар. Висадку десанту провели в обох пунктах одночасно. 20 жовтня (перший рейс) висаджено 4 100 парашутистів, артилерійське озброєння та 61 автомобіль. Другий рейс, виконаний 21 жовтня, мав на меті висадку 1 800 парашутистів та допоміжних вантажів, що й було проведено[4]. Десанти в обох пунктах стали неочікуваними для частин Корейської Народної Армії (КНА). Таким чином, 187-й повітряно-десантний полк спромігся виконати своє завдання і допомогти оточити сили КНА біля Пхеньяну.

Іншою значною операцією стало десантування 187-го полку в районі Мунсана 23 – 24 березня 1951 року. Завданням десанту було перекрити шляхи відходу КНА від Сеула на північ. Мунсанська операція стала дуже схожою на десант під Пхеньяном. Проте, на цей час КНА мала значно більше досвіду протиповітряної та протидесантної боротьби, тому авіадивізія втратила 9 транспортних літаків, причому 5 з них – ще до десантування. Сили 187-го полку були обмежені 2 000 парашутистів, а в результаті втрат взяли участь в операції ще менше. У підсумку, завдання десантного полку було виконано лише частково. Підрозділи КНА зуміли вийти з оточення і відступити на північ[5].

Активізація протидесантних операцій армії КНДР призвела до скорочення обсягів застосування великих повітряних десантів, і

розширення малочисельних десантів (10-100 осіб) для проведення розвідок та диверсій. Разом з цим значно зросли обсяги проведення аеромобільних операцій із залученням як повітряно-десантних підрозділів, так і відділів морської піхоти.

Першим досвідом здійснення аеромобільних операцій стала висадка підсиленої роти морської піхоти у зону південно-західніше Косона 20 вересня 1951 року. За 4 години з 21 гелікоптера в район десантування було висаджено 228 солдатів з озброєнням та 8 тон супутніх вантажів. Використання гелікоптерів на наднизьких висотах (0,5-1,5 м) дозволило досягти значної раптовості в сухопутній операції, а десантований підрозділ відмінно виконав своє завдання – знищення опорної бази партизанів[6].

Широке використання гелікоптерної техніки дозволяло швидко та відносно непомітно маневрувати силами та засобами, без особливих перешкод виводити війська з-під імовірних ударів та зосереджувати там, де частини КНА не очікували удару.

Головною розрахунковою одиницею у плануванні аеромобільних операцій став аеромобільний батальйон. Підсилений розвідувальною та саперною ротами, артилерійським підрозділом, він становив так звану аеромобільну тактичну групу. Для широкомасштабних операцій створювались бригадні аеромобільні тактичні групи на основі 2-3 повітряно-десантних батальйонів, батальйону морської піхоти, підрозділів розвідки та артилерії[7]. Транспортування десантних підрозділів здійснювалось на максимально можливій швидкості та мінімальній висоті, що дозволяло провести операцію скритно та раптово.

Статистика свідчить, що з осені 1951 по липень 1953 року екіпажі спеціально сформованої 161-ї вертолітної десантно-транспортної ескадрильї здійснили 18 607 бойових вильотів, перевезли 60 046 чоловік з озброєнням та більше 3 400 тон різних вантажів[8]. Аеромобільні операції стали одним з широко застосовуваних тактичних прийомів американських військ в Кореї. Подальшого поширення аеромобільні десанти набули під час військових конфліктів у В'єтнамі та Камбоджі.

Парашутні (випробувані під час Другої світової війни) та аеромобільні (вперше застосовані американцями у Кореї) десанти у другій половині XX ст. стали одним з головних ударних засобів військової машини США. Розробка у 1950-х роках американськими військовими теорії та практики аеромобільних операцій здійснила мікрореволюцію у мистецтві війни, як у 1930-х роках – перші парашутні десанти Червоної Армії. Передумовами появи парашутно-десантної тактики стали успіхи у розвитку військово-транспортної авіації та парашутної техніки. Аеромобільна тактика зобов'язана своєю появою удосконаленню вертольотів та відповідних видів особистого та групового озброєння, що дозволяло нечисленним аеромобільним

підрозділам досягати значної мобільності та вогневої потужності. Завдяки цим факторам, а також зростанню протидесантної майстерності Народної Армії КНДР та складним природнім умовам Корейського півострова, аеромобільні десанти набули значного поширення під час війни в Кореї, більш значного, ніж парашутні.

Одним з підсумків цієї війни стала поява нової тактики та нового роду військ – аеромобільних (в американській військовій термінології того часу – «air cavalry» – «повітряна кавалерія»[9]). До кінця XX ст. Сполучені Штати утримували в Тихоокеанській зоні значні контингенти військ, куди входять і повітряно-десантні з'єднання: парашутно-десантні полки 82-ї повітряно-десантної дивізії та аеромобільні групи 101-ї десантно-штурмової дивізії (вахтовим методом) на Гаваях та в Японії. XXI століття принесло лише поширення американської військової присутності у різних регіонах планети, і незважаючи на підвищення ролі високоточної зброї та новітніх бойових технологій, повітряно-десантні війська залишаються однією з провідних військових одиниць армії Сполучених Штатів Америки.

ПРИМІТКИ:

1. История военного искусства: Учебник для военных академий Советских Вооруженных Сил. – М., 1984. – С. 522.
2. Вооруженные силы капиталистических государств. – М., 1988. – С. 211.
3. Вооруженные силы США в ходе локальных войн в Юго-Восточной Азии // www.war_history.lib.ru
4. *Дорр Р., Ганьярд К.* Армия США. Корпус морской пехоты США. – М., 2004. – С. 411.
5. Внезапность в операциях вооруженных сил США. – М., 1982. – С. 59.
6. *Михайлов А.Д.* Воздушные десанты (По материалам иностранной печати). – М., 1962. – С. 112.
7. A Brief History of the 82nd Airborne Division // www.bragg.army.mil; *Dann C.* 101st Airborne History // www.secondworldwarhistory.com
8. *Риджуэй М.* Война в Корее // www.war_history.lib.ru
9. *Dann C.* Op. cit.

Андрій Поспєлов
(*Одеса*)

ЗАХІДНОСАХАРСЬКА ПОЛІТИКА ІСПАНІЇ ТА ПРОТИДІЯ ЇЙ З БОКУ ОЗБРОЄНИХ СТРУКТУР НАСЕЛЕННЯ ЗАХІДНОЇ САХАРИ (1881-1976 рр.)

В останній третині XIX століття, у зв'язку з послабленням інтересу Іспанії до Латинської Америки й Філіппін, почався планомірний процес встановлення іспанського панування в Західній Сахарі. З цією метою в 1876-1884 рр. були створені різноманітні організації для «наукового дослідження» та економічного вивчення цієї території. Іспано-африканська торгівельна компанія в Барселоні, ухваливши угоду з місцевими племенами, побудувала у Вілья-Сіснерос рибальську базу та порт, встановивши постійний зв'язок з Іспанією морем. У 1885 р. туди прибув озброєний іспанський загін задля «захисту порту від ворожо налаштованих племен»[1].

Між тим, ще 1881 р. іспанці почали планомірно захоплювати Західну Сахару, що призвело до конфлікту з французами, англійцями та марокканськими султанами, які в свою чергу теж претендували на цю територію. Збуджені економічними й шовіністичними настроями й міркуваннями, іспанці встановили свій контроль над узбережжям Сегієт-ель-Хамра (королівським декретом 1886 р. Мадрид оголосив свій протекторат над мисом Бланко в Марокко до мису Бахадор). Їхня присутність на Канарських островах не дозволяла англійцям здобути плацдарм на узбережжі. Французи ж перебували на острові Аргін біля мису Блан. Іспанці побоювалися встановлення французького контролю над узбережжям[2].

Однак французи були зайняти упокоренням Марокко й Мавританії, що дозволило іспанцям достатньо легко з 1884 р. здійснити поступову окупацію Ріо-де-Оро. У 1887 р. Іспанія проголосила своїми володіннями 150-мильну смугу від морського узбережжя Ріо-де-Оро, а всю провінцію – сферою своїх інтересів[3].

Після іспано-американської війни 1898 р. Мадрид приступив до масштабної колонізації Західної Сахари, розраховуючи на те, що в подальшому ця територія стане плацдармом майбутнього просування Іспанії в Африку. Крім того, Західна Сахара розглядалася іспанськими дипломатами як суттєвий козир у політичному протистоянні з Францією в Північній Африці.

27 червня 1900 р. була підписана франко-іспанська конвенція, яка визначила кордон між французькою Мавританією та Іспанською Сахарою, що в той час вже офіційно визнавалася колонією Іспанії[4].

1904 та 1912 рр. були підписані нові іспано-французькі угоди, які визначили кордон між Іспанською Сахарою та Французькими Марокко й Алжиром[5].

Втім, незважаючи на підписання трьох вищезазначених угод, суперництво між французами, що захопили Алжир й Марокко, та іспанцями, які встановили свій контроль над Західною Сахарою, продовжилося. Це в певній мірі сприяло лідерам боротьби за національне визволення Західної Сахари в організації спротиву колонізаторам. Одним з найвидатніших борців за визволення Західної Сахари від іспанців був шейх Ма ель-Ейнін (справжнє ім'я – Мухамед Мустафа (1838-1910 рр.))[6].

Ма ель-Ейнін (або ал-Айнін) виступив фактично реформатором Західної Сахари, оскільки його діяльність була спрямована на поліпшення життя кочовиків. Побудувавши місто Смара, він зміг зорганізувати сахарські племена на боротьбу з іспанцями, домовившись до того ж з марокканським султаном Мулє Хассаном (1873-1894 рр.) про підтримку. Останній надавав ель-Ейніну зброю, а у 1887 р. надав йому титул «халіф пустелі».

Французька експансія у східному Марокко змусила кочовиків об'єднатися навколо ель-Ейніна, який у 1890 р. оголосив Франції «священу війну». В той же час, його загони не припиняли активної боротьби і проти іспанців.

Легалізація іспанського контролю над Західною Сахарою й посилення міці французьких та іспанських колоніальних військ у цьому районі, змусило ель-Ейніна у 1909 р. залишити Смару недобудованою й створити нову базу у вільних зонах Марокко. 1910 р. ель-Ейнін проголосив себе Махді (спасителем).

Здобувши кілька перемог, 23 червня 1910 р. загони ель-Ейніна були розбиті іспанцями, а через чотири місяці Махді помер. Втім, боротьба сахарців на цьому не припинилася. Після підписання угоди між Іспанією та Францією про протекторат над Марокко у 1912 р., син ель-Ейніна, ель-Хайба, проголосив себе Махді й згуртував навколо себе групу однодумців. Вони встановили свій контроль над усією Західною Сахарою. Наприкінці 1912 р. 5-тисячне військо ель-Хайби увійшло з тріумфом у Маракеш.

Саме тоді французи застосували тактику «розділяй та володарюй». Вони почали розпалювати міжплемінну різанину, що допомогло їм не лише розгромити ель-Хайбу, але й здійснити кілька каральних експедицій на терени Західної Сахари. Під час однієї з них повністю була знищена Смара, а сам шейх загинув. Втім, нащадки та прихильники шейха продовжили спротив французам й іспанцям до 1933 р.[7].

До 1930-х рр. іспанці вже міцно закріпилися у Західній Сахарі. Вони заснували місто Ель-Аюн, заново відбудували та укріпили Смару й кілька інших фортець. У 1934 р. Західна Сахара була розділена на дві провінції: Сегієт-ель-Хамра на півночі зі столицею Ель-Аюн, та Ріо-де-Оро на півдні зі столицею Вілья-Сіснерос (або Дакла).

Під час Громадянської війни в Іспанії у 1936-1939 рр. Західна Сахара перетворилася на місце заслання ворогів франкістського режиму, а деяких сахарців франкістам вдалося рекрутувати у свою армію. Вони приймали участь у наступі на республіканський Мадрид у 1938 р.

В 1940 р. було сформовано військовий уряд Іфні – іспанського анклаву в Марокко та Західній Сахарі. Саме тут колоніальні власті проводили політику асиміляції, намагаючись поступово інтегрувати заморські території до метрополії. Заохочувалася еміграція іспанців в Сахару. Переселенцям надавалися великі привілеї, що дало свої результати – до 1975 р. у Західній Сахарі мешкало 35 тисяч іспанців[8].

Колоніальна адміністрація вдавалася до всіляких засобів, аби заохотити західних сахарців до неприйнятних їм буржуазних звичаїв та поглядів, нав'язати кочовикам християнську мораль. Разом з тим, расова та соціальна прірва між європейцями та корінними мешканцями Західної Сахари не зменшувалась. Для іспанців араби та бербери залишалися «ель-моро» (маврами), чорношкірі африканці – «ель-негро». В колонії не видавалося жодної газети, діяла лише початкова школа (тільки 92 сахарці були охоплені середньою освітою й 51 вчився у коледжі)[9].

1947 р. в містечку Бу-Краа, що в 70 км на південному сході від Ель-Аюна були відкриті значні родовища фосфатів, запаси яких оцінювалися у 10 млрд. тонн (для порівняння – у світі розвідані запаси цього мінералу оцінюються у 40 млрд. тонн). Загальна площина їх знаходження – 250 квадратних кілометрів. З 1963 р. іспанська кампанія «Емпреса насьональ мінере дель Сахара» розпочала промислову розробку західносахарських фосфатів. Щорічний видобуток фосфатів досяг 5 млн. тонн. Висока концентрація мінералу в руді (від 62 до 80%), сприятливе розташування пластів, близькість родовища до узбережжя океану, значно скорочували транспортні витрати й робили видобуток фосфатів високорентабельною справою. Причали Ель-Аюна, загальною довжиною 3 км, були спроможні приймати судна дедвейтом в 100 тисяч тонн, причому руда в їх трюми подається транспортною стрічкою безпосередньо з родовища. Прибуток від експорту фосфатів становив 7 800 млн. доларів щорічно. Окрім фосфатів, в Західній Сахарі розвідані родовища нафти, урану, золота, залізної руди, міді, ртуті, калійних солей, цинку та марганцу[10]. Ці обставини мали велике значення для Іспанії, яка робила все, щоб зберегти Західну Сахару за собою, навіть не дивлячись на колосальні витрати й жертви, пов'язані з боротьбою проти місцевих мешканців. Саме з цією метою діяла й іспанська політика розколу верхівки сахарської спільноти. І вона приносила свої плоди. Так, одні племені вожді стали виступати за надання країні незалежності, інші вважали можливим зберегти іспанський протекторат. Треті були прихильниками проамериканської орієнтації, а

в той же час на півдні були сильні ідеї воз'єднання зі спорідненими племенами Мавританії[11].

Проголошення в 1957 р. незалежності Марокко викликало новий підйом національно-визвольного руху в Західній Сахарі. Під певним впливом марокканської партії Істікляль була створена Визвольна армія Західної Сахари, яка витіснила колонізаторів до узбережжя. Це змусило іспанців укріпитися в прибережних містах, віддавши контроль над більшою частиною Західної Сахари повстанцям. Однак в листопаді 1957 р. наступ загону в 2 500 добре озброєних «марокко сахаравітів» (борців за незалежність Іспанської Сахари) було зупинено підрозділами Іспанського іноземного легіону[12].

Не дивлячись на війну в Алжирі, Франція надавала допомогу Іспанії у боротьбі з сахарським національно-визвольним рухом (операція «Помело»), виставивши 10 тисячний контингент своїх військ[13].

Спільними зусиллями французькі та іспанські війська й колоніальна влада розробили та втілили у життя дві масштабні каральні операції проти Визвольної армії Західної Сахари (в листопаді-грудні 1957 р. та у січні-березні 1958 р.) за участю більш ніж 15 тисяч солдатів та майже 100 бойових літаків іспанської авіації НА-1112 (копії німецького Хе-111) та С-2111 (копії німецького Ме-109), які відмінно показали себе[14]. В результаті цих операцій національно-визвольний рух Західної Сахари був розгромлений, а місцеве населення, яке до того ж перенесло великі втрати, було розорене. Частина його врятувалася у пустельних районах країни, а інша частина перейшла на терени Марокко[15]. Втім, не дивлячись на цю «перемогу», Іспанія вимушена була тримати в Західній Сахарі 80 тисяч солдатів й офіцерів аж до смерті генералісимуса Ф.Франко[16].

Іспанська влада після повстання 1957-1958 рр. змушена була повернути Іспанське Південне Марокко вже незалежному Марокканському королівству, а залишену частину колонії перетворити у 1961 р. на заморську провінцію Іспанії[17].

З 1965 р. проблема деколонізації Західної Сахари стає предметом активного обговорення в ООН. 16 грудня 1965 р. Генеральна Асамблея ООН закликала уряд Іспанії «негайно здійснити усі необхідні заходи для деколонізації цієї території»[18]. XXI сесія Генеральної Асамблеї ООН в грудні 1966 р. прийняла резолюцію, що закликала Іспанію провести референдум під егідою ООН з тим, щоб надати населенню Іспанської Сахари можливість вільно здійснювати своє право на самовизначення[19]. Тоді ж сесія ради міністрів Організації Африканської Єдності (ОАЄ) прийняла резолюцію, яка закликала «підтримати зусилля, спрямовані на визволення усіх африканських територій, що знаходяться під іспанським володарюванням». Аналогічні резолюції з боку ООН мали місце в 1968 та 1970 рр., але Мадрид на них не реагував[20]. Навпаки, іспанці намагалися утримати

Західну Сахару й свої позиції в регіоні. Тому Іспанія прискорювала створення в Західній Сахарі уряду зі своїх прихильників з боку місцевих мешканців.

11 травня 1967 р. був створений новий регіональний політичний орган Джемаа (Рада), який зовнішньо мав вигляд цілком традиційної інституції самоврядування. Насправді ж, Джемаа не тільки не відображала реального представництва племен, але й не мала реальної влади. Крім того, іспанці організували так звану Сахарську єдину національну партію й збиралися провести референдум за участю лояльно налаштованих до них мешканців[21].

В суперечку про подальшу долю Західної Сахари стали втручатися й сусіди цієї території – Алжир, Марокко, Мавританія. Їх позиції на перших етапах співпадали, що було зафіксовано у марокканськo-мавританській угоді травня 1970 р. й на трьохсторонній зустрічі в Нуадібу (Мавританія) у вересні того ж року, та в Агадірі (Марокко) в липні 1973 р. Представники цих держав висловились за поважання права мешканців Західної Сахари на самовизначення, проведення там референдуму під егідою ООН й створення комітету по спостереженню за деколонізацією.

Втім, в Марокко існувала впливова політична течія, представники котрої заявляли про історичні права їх країни на цю іспанську колонію. Особливо активно після досягнення незалежності Марокко діяли лідери партії Істікляль, , які проповідували ідею «Великого Магрибу». Він повинен був включати в себе Західну Сахару, Мавританію, північно-західну частину Малі та частину Алжиру. Вони заявляли, що довгий час сахарські племена вважали себе підданими шеріфської династії Марокко, й підкріплювали свою позицію низкою документів, починаючи від тексту присяги королю вождів племен й закінчуючи податковими актами.

Втім, і Мавританія спиралася на факти минулого. Звертаючись у 1957 р. «від Атлантики до Азонаду і от річки Дра до берегів Сенегалу», мавританські керманичі включили у «свій» район населення Іспанської Сахари, західних теренів Алжиру й Малі, південну частину Марокко, а в листопаді 1971 р. один мавританський тижневик опублікував карту, на якій була відображена ця позиція. Тільки Алжир не висовував ніяких претензій на Західну Сахару. Його лідери заявили про підтримку права сахарського народу на самовизначення, підтриманого рішенням ООН та ОАЄ[22].

Така позиція Алжирської Народно-Демократичної Республіки (АНДР) дозволила лідерам Марокко та Мавританії провести на засіданні Ліги Арабських Держав (ЛАД), яка відбулася в Рабаті (Марокко) в жовтні 1974 р., резолюцію, по котрій Марокко та Мавританія – «дві країни, яких стосується майбутнє Західної Сахари». Після цього представники Алжиру перестали приймати участь у засіданнях трійки й направили свої зусилля на підтримку нового

національно-визвольного руху Західної Сахари[23]. Маневрування колоніальних властей й дипломатичні кроки сусідніх держав не змогли стримати розвиток національно-визвольного руху населення Західної Сахари, новий підйом якого почався в середині 1960-х рр. Одним з його лідерів став Мохамед Саїд Ібрахім Бассір, або Бассірі, котрий в 1960-х рр. створив Авангардну Організацію за визволення Сахари (ДОС).

Інша, більш рішуча й підпільно діюча організація, була створена на початку 1970-го р. Мохамедом ель-Валі Улдес-Саїдом під назвою Фронт Національного Визволення Сахари[24]. Першою акцією Фронту стало повстання в Ель-Аюні у травні 1970 р. Втім, воно було жорстоко придушено колоніальними військами Іспанії.

Окрім двох вищеназваних, на початку 1970-х рр. була створена ще одна нечисельна, проте, дуже впливова організація – Рух спротиву «Блакитних людей» (так по кольору свого одягу називали себе сахарські кочовики). Всі ці три організації, окрім невдалого Ель-Аюнського збройного повстання, зорганізували на початку 1970-х рр. в містах Західної Сахари низку демонстрацій з вимогами надати країні незалежність[25].

На початку 1973 р. між керівництвом ДОС та Фронту Національного визволення Сахари була досягнута домовленість про об’єднання в єдину повстанську організацію. 10 травня 1973 р. така організація була створена під назвою Народний фронт Визволення Сегієт-ель-Хамра та Ріо-де-Оро, або просто Фронт ПОЛІСАРІО (Frente Popular para la liberacion de Sakiet el Hamra and Rio de Oro). З самого початку свого існування Фронт ПОЛІСАРІО підкреслював свій народний, а не націоналістичний характер й намагався представляти більшість населення Західної Сахари[26].

Фронт ПОЛІСАРІО вже в травні 1973 р. розгорнув активні бойові дії проти іспанських колоніальних військ, використовуючи зброю, що через Лівію надавав сахарським повстанцям Радянський Союз та інші соціалістичні країни. На теренах Алжиру, біля міста Тіндефу були створені бази Фронту ПОЛІСАРІО, де під керівництвом лівійських, алжирських, радянських та східнонімецьких військових спеціалістів проходили підготовку сахарські бійці.

У вересні 1973 р., після кількох успішних військових акцій бійців Фронту ПОЛІСАРІО, іспанський уряд надав Західній Сахарі статус тимчасової автономії та визначив термін, коли Іспанія назавжди покине Західну Сахару – 28 листопада 1976 р[27]. Восени 1974 р. уряд Іспанії заявив про свою згоду провести у 1975 р. під егідою ООН референдум про майбутній статус Західної Сахари. В ньому повинно було взяти участь 74 тисячі місцевих мешканців. Однак референдум не відбувся. Керівники Марокко та Мавританії, посилаючись на доводи історичного, географічного та етнічного характеру, знову виступили з претензіями на Іспанську Сахару, які вони висували і раніше. Уряди двох країн вимагали від Мадриду розділити територію на південну

(мавританську) та північну (марокканську). З цією метою в 1974-1975 рр. уряд Марокко здійснив широкий дипломатичний наступ, намагаючись визнання своїх прав на Іспанську Сахару. А у спеціальній резолюції, що була прийнята в серпні 1975 р. на IV з'їзді правлячої Партії Мавританського народу, підкреслювалася спрямованість Мавританії на продовження політики «спрямованої на визволення й повернення до матері-батьківщини Західної Сахари».

Приводом до подальшого загострення суперечностей стосовно Західної Сахари, стало прийняття 16 жовтня 1975 р. «Консультативного висновку» Міжнародного суду в Гаазі, куди питання про цю територію було передано Генеральною Асамблеєю ООН. В цьому документі говорилося, що Західна Сахара до моменту приходу туди колонізаторів була «нічиєю землею» (terra nollis), а її населення підтримувало історичні зв'язки з королем Марокко та племенами Мавританії, що однак не означало, що в попередні часи ці країни мали по відношенню до Західної Сахари свій «територіальний суверенітет»[28]. На думку представників Міжнародного суду, ці зв'язки не можуть перешкодити здійсненню населенням Західної Сахари свого права про самовизначення[29].

Втім, подібне тлумачення історичних фактів, та посилання на висновок Міжнародного суду надало підстави королю Марокко Хасану II знов заявити про законність прав його королівства на Західну Сахару. В тому ж місяці був зорганізований так званий «зелений марш»: 350 тисяч неозброєних марокканців, розмахуючи книжечками Корана, підійшли до західносахарського кордону. Для підтримки цього маршу був створений спеціальний фонд, масовим тиражем випущена платівка пісень на честь маршу. З Єгипту, Тунісу, Йорданії та інших арабських й мусульманських країн в Марокко почали прибувати загони добровольців для участі у мирному поході з метою приєднати Західну Сахару до Марокко. Учасників маршу на кордоні зустріли іспанські війська, але закінчений він був лише після особистого наказу Хасана II, котрий сподівався на дипломатичне вирішення західносахарської проблеми[30]. 23 жовтня 1975 р. Рада Безпеки ООН, намагаючись призупинити кровопролиття, запропонувала Генеральному Секретареві ООН розпочати консультації з усіма зацікавленими сторонами, до яких було прийнято звернення проявити стриманість.

6 листопада 1975 р. перші колони марокканців перетнули кордон з Західною Сахарою. Іспанські війська отримали наказ командування перешкодити «вторгненню». Виникла небезпека кровопролиття, але справа була припинена дипломатичним шляхом. В Мадриді почалися переговори між Іспанією, Марокко та Мавританією.

14 листопада 1975 р. в Мадриді було підписано іспано-марокканськo-мавританська угода про передачу Іспанією Західної Сахари під спільне управління Марокко та Мавританії. Втім, до 28 лютого 1976 р., тобто до моменту виведення іспанських військ,

тимчасове управління теренами Західної Сахари повинно було організовуватися шляхом співробітництва іспанського губернатора, Джемаа з віце-губернаторами, що призначалися урядами Марокко та Мавританії[31]. В той же день на територію Західної Сахари були введені війська Мавританії та Марокко. В авангарді марокканських військ йшла еліта збройних сил країни – 1-ша повітряно-десантна піхотна бригада[32].

Алжир виступив з різкою критикою мадридської угоди, виходячи з того, що вона не враховувала позиції АНДР у даному питанні й представник цієї держави не був запрошений до Мадриду.

Рішення мадридської зустрічі викликали негативну реакцію Фронту ПОЛІСАРІО, який мав значне число прихильників у Джемаа. 28 листопада 1975 р. члени Джемаа, що підтримували Фронт ПОЛІСАРІО, а також представники кількох племен, зібравшись у населеному пункті Гельта-Заммур, оголосили про розпуск Джемаа й визнання Фронту ПОЛІСАРІО єдиним представником народу Західної Сахари. Тоді ж був створений Тимчасова Сахарська Національна Рада (ТСНР) в завдання котрій поставили підготовку проголошення незалежної сахарської держави й організацію її політичних структур[33].

На підтримку народу Західної Сахари на самовизначення знов висловилася в грудні 1975 р. Генеральна Асамблея ООН, яка закликала прийняти міри з тим, щоб дозволити мешканцям Західної Сахари вирішити питання про своє майбутнє в умовах повної свободи та у атмосфері миру й безпеки. Однак, до того часу ситуація в Західній Сахарі значно ускладнилася: крупні підрозділи марокканських військ зайняли усю північну частину країни з містами Ель-Аюн та Смара. Мавританія ввела свої війська у місто Гюера на крайньому півдні Західної Сахари, а в подальшому окупувала увесь південь країни[34].

В січні 1976 р. Іспанія, на підставі іспано-марокканськo-мавританської угоди від 14 листопада 1975 р. вивела свої війська з Західної сахари, а 26 лютого 1976 р. офіційно заявила в ООН про остаточне припинення там своєї присутності й передачі адміністративних функцій стосовно цієї території Марокко та Мавританії.

28 лютого 1976 р. в Ель-Аюні був спущений іспанський прапор і таким чином Іспанія офіційно пішла з Західної Сахари. Однак за день до цього, 27 лютого 1976 р. в населеному пункті Бір-Лахлу ТСНР та Фронт ПОЛІСАРІО проголосили створення Сахарської Арабської Демократичної Республіки (САДР). Її розвиток, боротьба проти агресії Мавританії (1976-1979 рр.) та Марокко (з 1976 р. до сьогодні), а також зіткнення з Францією (1978-1979 рр.) й Алжиром (1981-1983 рр.), становлять інший, найбільш яскравий, героїчний і трагічний етап історії Західної Сахари. Але це предмет нашого розгляду в подальшому.

ПРИМІТКИ:

1. *Малышева Д.Б.* Западная Сахара // Вопросы истории. – 1983. – № 8. – С. 92.
2. Цитата за: *Gupta R.* Saharawi society: transition resistance and POLISARIO. – New Delhi, 1988. – P. 14.
3. *Малышева Д.Б.* Указ. соч. – С. 93.
4. *Gupta R.* Op. cit. – P. 15.
5. *Малышева Д.Б.* Указ. соч. – С. 93.
6. *Bontem K.* La guerre du Sahara occidental. – P., 1984. – P. 56.
7. *Малышева Д.Б.* Указ. соч. – С. 93-94; *Bontem K.* Op. cit. – P. 57.
8. Страны мира. – С. 276.
9. *Малышева Д.Б.* Указ. соч. – С. 94.
10. Global resorces and international conflict: environmental factors in strategic policy and action. – Oxford, 1986. – P. 208.
11. *Малышева Д.Б.* Указ. соч. – С. 94.
12. *Мишелети Э.* Элитные вооруженные силы. – М., 1998. – С. 57.
13. *Дюрозель Ж.Б.* Історія дипломатії від 1919 р. до наших днів. – К., 1995. – С. 762.
14. *Котлобовский А.* Послевоенные ударные самолеты. – К., 1997. – Ч. 1. – С. 51-52.
15. *Bontem. K.* Op. cit. – P. 71.
16. *Дюрозель Ж.Б.* Вказ. праця. – С. 762.
17. *Малышева Д.Б.* Указ. соч. – С. 95.
18. *Евгеньев В.* Указ. соч. – С. 157.
19. Страны мира. – С. 273.
20. *Малышева Д.Б.* Указ. соч. – С. 95.
21. *Bontem. K.* Op. cit. – P. 65.
22. *Малышева Д.Б.* Указ. соч. – С. 95.
23. *Дюрозель Ж.Б.* Вказана праця. – С. 762.
24. *Bontem. K.* Op. cit. – P. 69.
25. *Малышева Д.Б.* Указ. соч. – С. 95.
26. *Bontem K.* Op. cit. – P. 69-70.
27. *Малышева Д.Б.* Указ. соч. – С. 95.
28. *Кууз А.* Проблема Западной Сахары // Азия и Африка сегодня. – 1978. – № 7. – С. 41.
29. Страны мира. – С. 273.
30. *Wener J.B.* The Green March in historical perspective // The Middle East Journal. – 1979. – №1. – P. 176.
31. *Bontem K.* Op. cit. – P. 72.
32. *Мишелети Э.* Указ. соч. – С. 154.
33. *Bontem K.* Op. cit. – P. 74.
34. *Кууз А.* Указ. соч. – С. 42.

Віталій Гірчак
(*Хмельницький*)

ВВЕДЕННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ БЕРЕТІВ У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ СРСР ТА УКРАЇНИ

Берет як частина форменого одягу військовослужбовців в арміях західних країн існує достатньо давно[1]. Фактично берет є однією з ознак частин спеціального призначення. Але на тему використання беретів у Радянських Збройних Силах не існує серйозних досліджень. Уніформістика сучасних українських Збройних Сил – взагалі темний ліс навіть для самих військових. Практично єдиною роботою про військову історію берета в СРСР залишається стаття А. Степанова в журналі «Цейхгауз»[2].

Берети у Збройних Силах СРСР з'явились пізніше, ніж в арміях багатьох інших країн. Вперше вони були введені в частинах морської піхоти[3] (хоча, як головний убір жінок-військовослужбовців Червоної та Радянскої Армії, був уведений ще з 1920-х років. Але ми зараз розглядаємо берети саме як деталь обмундирування військових-чоловіків). Згідно наказу Міністра оборони СРСР в 1963 р. було введено нову польову форму одягу для військовослужбовців морської піхоти, з якою офіцери носили вовняний, а військовослужбовці строкової служби – бавовняний берет чорного кольору з бортиком зі шкірзамінника. На лівому боці берета нашивали червоний прапорець із золотистим якорем. Кокардою слугувала офіцерська емблема ВМФ або червона зірочка (для строковиків). 1969 року червона зірочка була замінена чорною овальною емблемою із золотистою окантовкою та зіркою всередині[4]. Значно пізніше – 1988 року – замість цієї емблеми було встановлено носіння кокарди – червона зірка у вінку з лаврових гілок[5].

В повітряно-десантних військах більшості армій світу (звичайно, тих армій, котрі мають ПДВ) військовослужбовці носять берети малинового кольору. Аналогічно передбачалось і в радянських десантних військах. Варіанти нової форми одягу ПДВ командувач військами В.Ф. Маргелов затвердив у червні 1967 р. Треба відзначити, що перший післявоєнний перехід на нову форму одягу Повітряно-десантних військ відбувся 1955 року, тоді ж була розроблена та затверджена загальновідома емблема ПДВ[6]. Для повсякденної форми одягу десантників передбачались берети захисного кольору, для парадної – малинового. З 1967 р. малинові берети почали надходити у війська, а 7 листопада цього року десантники вперше пройшли в них по Красній площі. Проте вже 1968 р. малинові берети були замінені блакитними. Офіційно це було затверджено наказом Міністра оборони влітку 1969 р[7]. На лівому боці берета носили прапорець червоного кольору, хоча офіційно він вводився лише 1989 року[8].

На початку 1970-х років було встановлено спеціальне обмундирування для військовослужбовців танкових військ з беретом чорного кольору. Танкісти не мали на беретах прапорців, по центру прикріплювалась кокарда[9]. За неперевіреними даними, з 1982 р. паралельно з чорним обмундируванням використовувались комбінезони та берети захисного кольору.

Військовослужбовці морської піхоти ВМФ СРСР
та Прикордонних військ КДБ СРСР
(Ілюстрація з журналу «Цейхгауз»)

У Прикордонних військах КДБ СРСР приблизно з середини 1980-х років з польовою формою одягу військовослужбовці носили берети камуфльованого кольору, проте до кінця 1980-х вони майже вийшли з ужитку, витіснені фуражками та панамами. Якими нормативними актами були затверджені всі ці головні убори, нам невідомо. Зелені берети у ПВ КДБ з'явились у квітні 1991 р. у Вітебській повітряно-десантній дивізії Прикордонних військ. На лівому боці зеленого «прикордонного» берету носили прапорець блакитного кольору з емблемою ПДВ. Додамо, що формування, подібне до Вітебської дивізії ПВ існувало й в Україні – мається на увазі 23 аеромобільний прикордонний загін. Якщо на зелені берети українських прикордонників нашивався зелений прапорець із жовтою окантовкою та емблемою ПВУ, то військовослужбовці цього з'єднання нашивали червоний прапорець з емблемою Аеромобільних військ. Але знову ж таки – документів про затвердження будь-якого з цих варіантів немає.

Мода на берети до кінця 1980-х років дійшла також до МВС. У травні 1989 р. міністр внутрішніх справ затвердив введення у

Внутрішніх військах МВС берету крапового кольору. Проте є одна деталь – краповий берет був знаком кваліфікаційним, який вручався лише після здачі військовослужбовцем відповідних іспитів. Фактично така ситуація залишилась і на даний час як в Російській Федерації, так і в Україні. Військовики, що не здобули право на краповий берет, носять головні убори чорного кольору, в деяких частинах – малинового.

Військовослужбовці 23 окремого аеромобільного прикордонного загону спеціального призначення (23 оаемпзсп) в беретах заленого кольору та тільниках з білими та зеленими смугами, 1997 р. (Архів «Полігону»)

В Збройних Силах України крім традиційних беретів блакитного (Аеромобільні війська) та чорного (морська піхота ВМС та інші вказані вище роди військ) продовжили поширення кольорів беретів, залучаючи до «беретної когорти» інші роди військ. Так, Прикордонні війська України (нині – Державна прикордонна служба) ввели для своїх військовослужбовців берети зеленого кольору (згадано вище) та тільник з білими та зеленими смугами.

В період існування Національної гвардії України її особовий склад носив берети малинового кольору, такі ж берети використовують військовики Внутрішніх військ МВС, військових підрозділів МНС.

У Сухопутних військах Збройних Сил України прийнято берети «оливкового кольору» (такий колір винайшли у Головному управлінні тилу). Таким чином, на сьогоднішній день всі роди військ Збройних Сил України та інші військові формування нашої держави мають свої берети, кольорова гамма яких досить широка. Щоправда,

наскільки нам відомо, до російської ситуації у нас ще не дійшло – МНС Російської Федерації ввели для своїх військовослужбовців берети оранжевого кольору та тільники з білими та оранжевими смугами, що викликало бурхливе невдоволення частин, які традиційно носять берети[10].

ПРИМІТКИ:

1. *Ненахов Ю.* Войска спецназначения во Второй мировой войне // www.militera.lib.ru; *Смит К.* Парашутисты США. 1941-1945 / Пер. с англ.; Худож. М. Чеппел. – М., 2001. – С. 45; Screaming Eagles History // www.campbell.army.mil; US Paratrooper & Special Forces 1941-1945 // www.worldwartwo.com.
2. *Степанов А.* Береты в Вооруженных Силах СССР // Цейхгауз. – 1991. – № 1. – С. 42-44.
3. Приказ МО СССР от 05.11.1963 г. № 248.
4. Приказ МО СССР от 26.07.1969 г. № 191.
5. Приказ МО СССР от 04.05.1988 г. № 250.
6. *Круглов В.* Эмблема ВДВ – плод женской любви // www.desant.ru
7. Приказ МО СССР от 26.07.1969 г. № 191.
8. *Степанов А.* Указ. соч. – С. 43.
9. Приказ МО СССР от 27.04.1972 г. №92.
10. *Степанов А.* Указ. соч. – С. 44.

Документи. Матеріали. Спогади.

Анатолій Троцюк
(*Червоноград*)

«БІЙ» НАД ПІЩАТИНЕЦЬКИМ СТАВОМ*

В книзі Федорова «Підпільний обком діє» описані події знаменитого рейду радянських партизанів під проводом С. Ковпака по тилах німецьких окупантів до Карпатських гір.

Там є розділ, що розповідає про бій та героїчну перемогу ковпаківців над загоном бандерівців на Тернопіллі. Пам'ятну табличку про цю подію я бачив на батьківщині моєї мами.

У своєму дитинстві я кожне літо проводив на хуторі, де проживали дідусь із бабусею. Хата розташована на полі під лісом за два кілометри від с. Піщатинці Лановецького району Тернопільської області. Це село знаходиться на відстані 26 км від м. Кременець.

Над ставом, що на відстані півкілометра від хутору, де проживали батьки моєї мами, і стояла табличка, що описувала події на березі у часи війни. «Тут відбувся бій, у якому мужні радянські партизани-ковпаківці розгромили банду українських буржуазних націоналістів, що були на службі у гітлерівців», – написано на табличці.

Я був юним піонером і все намагався розпитати у бабусі про бої на березі ставка, та лише чув у відповідь: – «Підростеш – розповім. Малий ще». І тільки у 80-х, коли я закінчив школу, перед смертю бабуся погодилася розповісти про ці події. Бо ж у загоні повстанців були бійці і з Піщатинець, тому і відомі подробиці.

А виглядало все так. Викликає командир перед строєм шістьох повстанців і наказує підготувати продуктові закладки на контрольованих територіях на зимовий період. Звичайно, накази слід виконувати. За законами військового часу, заходять хлопці до кожного господаря і повідомляють, що на кілька днів мобілізують підводу із фірманом для виконання завдання. Озброєним повстанцям, як розумієте, відмовляти не прийнято. Таким чином вишикувались сотні підвід на соші (так називали дорогу Кременець-Ланівці), вимощеній каменем, і вирушили до міста Кременець.

У фірмана на чолі не написано, що він не партизан, а просто селянин і на його підводі зброя не захована. Кременецьку залогу хтось повідомив, що на місто рухається ціла армія. Який гуркіт на бруківці викликає колона підвід – уявити можна. Колеса возів тоді не на шинах були, а кованим залізом оббиті. Залога, що складалася із двох німців та кількох поліцаїв із місцевого населення, сховалась у руїнах Кременецького замку на горі Бона, що при дорозі. Коли на гору під білим прапором піднялися два повстанські парламентарі, то почули відповідь залоги: – «Вас багато, тому у місті робіть, що хочете, але зброю

ми не здамо і на замку будемо оборонятись до останнього патрона. Інакше, коли ви підете, німці повернуться і за втрату зброї нас розстріляють».

Підводи безперешкодно приїхали на залізничну станцію і за наказом бійців «контингенти» (продуктові податки на окупаційну владу, що готувались до відправки у Німеччину) були перевантажені на підводи. Навантажені зерном, борошном, цукром, спиртом, підводи безперешкодно залишили Кременець і незабаром завбачливо звернули у ліс. Доволі своєчасно, бо залога викликала літаки.

Під час руху фірмани повідомили бійців, що бачили у лісі невідомих озброєних людей. Повстанці влаштували засідку і перестріляли непроханих гостей всіх до одного. Кажуть, чоловік п'ятнадцять було. Кого не дострелили, а лише поранили, почали допитувати:

– Хто такі?

– Розвідники Ковпака.

– А хто такий Ковпак?

– Командир радянських партизанів.

– А що він тут робить?

– Воює із німцями і рухається у Карпати.

– А де ж зупинився загін?

– На відстані кілометра на березі ставу.

– А чи великий загін?

– Та у нас ціле з'єднання на дві тисячі чоловік.

Від такої відповіді нашим бійцям стало не по собі. Порадились. Поклали на підводу по партизану вбитому чи пораненому, і відправили із двома парламентарями до ковпаківців із каяттями: – «Вибачайте, не встигли ваші розвідники представитись, що також із німцями воюють».

Із продуктами у ковпаківців було сутужно, це ж не наші повстанці, що місцевим населенням підтримувались. А тут підводи із борошном, цукром, і головне – спиртом!

Прийняли партизани пробачення, та ще й гендель запропонували. Під Ланівцями підривники пустили під укіс німецький потяг із зброєю для фронту. Запропонували бартер – за кожну підводу продуктів – підводу зброї.

Пиячили повстанці з партизанами на березі ставу цілий тиждень, поки німецька розвідка не дізналася. Тоді літаки почали бомбардувати ліс. Партизанам Ковпака довелося рушити далі.

А наш обоз тим часом розділився. Частину продуктів та зброї було закладено до місцевих криївок. Після війни на такі схованки нерідко натрапляли місцеві селяни. Не раз, навіть у 70-х, коли пастухи знаходили чергову криївку, приїжджали у село представники «органів» і вилучали зброю у тих, хто не зміг не похвалитись.

Інша частина обозу попрямувала до Польщі. Прикордонники пропустили безперешкодно. Одначе німці, щоб не тратити власні сили,

поінформували Армію Крайову. І зустріли у Польщі обоз бандерівців вояки АК шквальним вогнем.

Хто встиг від підводи коням посторонки відрізати і на коня скочити – повернувся додому. А значна частина повстанців та селян, що їхали з обозом, так і залишилась у польській землі.

Ось таку історію розповіла мені бабуся.

ПРИМІТКИ:

*Записано А.Б. Троцюком за розповідями Кононюк Ольги Іванівни (1901-1982) (Приватний архів автора).

Петр Чванов
(*Одесса*)

ЗАПЯТАЯ
(ИЗ ВОСПОМИНАНИЙ ВОЕННОГО МОРЯКА)

Давным-давно, лет эдак 40 тому назад, служил я в Военно-морском флоте СССР. Я был старшим помощником командира большого десантного корабля. В те далекие времена наши военные корабли только-только начали осваивать чужие моря и посещать другие страны. На борту нашего корабля было более тысячи человек и чтобы их помыть, прокормить и напоить, требовалось значительное количество воды и продовольствия. Все это, как водится, приходилось закупать за валюту, а валюту эту никто и в глаза не видел.

Прежде, чем уйти в загранплавание, наш корабль длительное время находился на Балтике, на судоремонтном заводе, а семьи офицеров и мичманов жили в Евпатории. Многие не видели своих родных по году и более. Перед прибытием в базу командир корабля как-то обмолвился:

– Старпом, как только придем в свою базу, ты в тот же день уйдешь в отпуск. Я буду занят всевозможными отчетами и визитами к начальству. За это время отгуляешь свой отпуск, а потом и я без задержки тоже съезжу в санаторий.

– Юрий Михайлович, сразу не получится. Мне надо составить отчеты по использованному боезапасу и по валюте.

– Ничего, отчеты по боезапасу сделает командир ракетно-артиллерийской боевой части, а по валюте, я думаю, справится твой начпрод Иван Семенович. Он мужик грамотный.

Прибыли в Донузлав. Я попросил Ивана Семеновича выписать мне проездные и рассчитать отпускные деньги, как только мы с женой решим куда ехать. Через пару дней я позвонил на корабль и, сообщив свои планы, попросил командира не затягивать с деньгами и проездными.

– Завтра я пришлю к тебе Ивана Семеновича с проездными и с деньгами, не переживай, – заверил командир. Но ни завтра, ни послезавтра никто не явился. Прождав еще три дня, я решил побеспокоить командира снова. У меня в квартире телефона не было. Только я собрался сходить к соседу, чтобы позвонить на корабль, как в дверь постучали. В проеме двери стоял Иван Семенович. Он выглядел довольно странно. Лицо его, обычно приветливое и жизнерадостное, осунулось. Оно выглядело мрачным и отчужденным. «– Что-то наш начпрод сегодня выглядит не лучшим образом, – подумал я. – Неужели перебрал на радостях, встретив любимую семью? Да нет, на него это не похоже». А вслух спросил:

– Отчего Иван Семенович не весел? Отчего буйну голову повесил?

– Товарищ командир, у нас крупная недостача. Нас не сегодня-завтра могут взять под стражу.

– Что значит крупная? – уточнил я.

– Не просто крупная. Главный инспектор флота майор Тимонин в своем заключении написал «недостача в особо крупных размерах». И от себя добавил:

– 18 тысяч долларов.

– Иван Семенович, откуда могла взяться такая недостача, да еще «в особо крупных размерах», если мы с Вами и в мелких-то не воровали. А кроме нас расхищать валюту было некому. Проходите на кухню. Сейчас попьем чайку, а Вы мне все подробно расскажете.

– На второй день после Вашего отъезда приехала ревизионная комиссия из тыла флота. У меня забрали все отчетные документы. Три дни с ними возились, а сегодня вдруг объявили, что у нас недостача по валюте 18 тысяч долларов. Юрий Михайлович в ярости. Он приказал Вам немедленно прибыть на корабль, – поведал он.

– Ну, в данном случае командир мог и не приказывать. Один Ваш внешний вид говорит, что пора трубить «поход», – ответил я. – Не переживай Ваня, отобьемся мы от этих тыловых крыс.

Я всегда верил в торжество справедливости, но и не забывал об осторожности, Зная коварный характер проверяющих, особенно там, где пахнет крупными деньгами, с первого выхода за кордон я держал под личным контролем все валютные операции. Больше того, как ни противились снабженцы фирм-поставщиков воды и продовольствия, я требовал у них три экземпляра фактур, вместо двух положенных. Один экземпляр шел в консульство, другой в дело, а третий я оставлял себе. Вот и сейчас третий экземпляр всех фактур за последний поход лежал у меня в сейфе.

Приехали в расположение бригады. Сразу же, не заходя на корабль, я вместе с Иваном Семеновичем зашел на береговую базу. Председатель ревизионной комиссии, майор Тимонин, уже готовился к отъезду. Я представился, и попросил майора показать мне все документы и заключение комиссии.

– К сожалению, у меня на руках только заключение ревизионной комиссии. Все остальные документы у начальника продовольственной службы бербазы.

– Тогда пойдемте к начпроду, я лично хочу просмотреть все отчетные документы.

– Начпрод уехал в командировку. Вернется только через три дня, – «обрадовали» на береговой базе.

– Ну, что ж, тогда предлагаю зайти ко мне в каюту, придется обратиться к первоисточникам. У меня в сейфе есть третий экземпляр фактур. Путем нехитрых расчетов мы за 10 минут проверим, где

вкралась ошибка. Майор нехотя согласился. Иван Семенович услышав о наличии еще одного экземпляра накладных, приободрился. Я достал фактуры, чистый лист бумаги, разграфил его и аккуратно перенес все цифры на бумагу. Когда мы с майором подбили результат, он ровно на 18 тысяч отличался от того, что фигурировал в отчете ревизионной комиссии.

– Так где же Ваша недостача, товарищ майор?

– Ничего не понимаю, – скреб он пятерней затылок. – Ведь опытный же специалист проверял.

– Наверное ваш опытный специалист был двоечником по английскому языку, – засмеялся я.

– Да причем здесь английский? – возмутился майор.

– А при том, дорогой товарищ проверяющий. В нашей бухгалтерии дробные числа отделяются от целых занятой, а у них – точкой. А запятой у них отделяется каждое трехзначное число. Поэтому Ваш «опытный специалист» и превращал тысячи долларов в центы. Вот у него и получилось, что грузовая машина с 5 тоннами фруктов на борту стоит 1,5 доллара, вместо 1500 долларов.

– Ну, старпом, с тебя коньяк. Сейчас мы все переделаем, – воскликнул майор. – И как же это я не допер? – сокрушенно добавил он.

– Да, наверное, тоже был двоечником, – парировал я. – Так что коньяк с тебя. Пошли к командиру, обрадуем, старика.

Персоналії. Рецензії. Хроніка.

Володимир Бузейчук
(*Одеса*)

ВІЙСЬКОВО-ІСТОРИЧНІ ДОПОВІДІ НА III ВСЕУКРАЇНСЬКІЙ НАУКОВО-ПРАКТИЧНІЙ КОНФЕРЕНЦІЇ «ІСТОРІЯ ЗАПОРОЗЬКОГО КОЗАЦТВА: В ПАМ'ЯТКАХ ТА МУЗЕЙНІЙ ПРАКТИЦІ»

9-10 жовтня 2008 року на о. Хортиця відбулась III Всеукраїнська науково-практична конференція «Історія запорозького козацтва: в пам'ятках та музейній практиці». Участь у заході взяли більше 70 археологів, істориків та музейних працівників з 18 міст України – від Збаража та Львова до Дніпропетровська та Донецька.

Робота конференції розпочалась 9 жовтня з привітань від державних та обласних органів влади, наукових та громадських організацій Запоріжчини. На першому пленарному засіданні було проголошено 5 доповідей, після чого учасники конференції продовжили роботу у трьох секціях: «Археологічні пам'ятки доби запорозького козацтва» (голова секції – В. Печерський, співголова – Д. Кобалія), «Історія запорозького козацтва: сучасний стан та напрямки досліджень» (голова секції – В. Мільчев, співголова – О. Мірущенко), «Актуальні проблеми історії запорозького козацтва в музейній практиці» (голова секції – В. Бекетова, співголова – І. Дашевська).

В археологічній секції було виголошено 13 доповідей, що стосувались дослідження речових пам'яток доби запорозького козацтва у Криму, Наддніпрянщині, Волині, Донеччині.

В історичній секції протягом 9 та 10 жовтня в 14 доповідях були розглянуті питання козацької архітектури, історіографії історії козацтва економічна та політична діяльність козаків.

Програма роботи музейної секції виявилась найбільш насиченою – на конференцію було заявлено 20 доповідей, у яких розглядались проблеми наповнення музейних фондів, розшуку, атрибуції та реконструкції експонатів, методики музейної роботи.

Невелика частина доповідей була присвячена військово-історичним питанням, проте такі були присутні на конференції. Так, на першому пленарному засіданні співробітник Музею історії запорозького козацтва **Д. Кобалія** (м. Запоріжжя) виголосив доповідь «Суднобудівництво запорозьких козаків. Проблематика питання». Доповідач розглянув теоретичні проблеми вивчення корабельної справи запорожців, зокрема, будівництва військових суден. Значну увагу було присвячено класифікації козацьких суден, періодизації розвитку суднобудування на Запорожжі.

В археологічній секції дотичні до військової історії питання розглянуто в доповідях **К. Адамчук** (м. Рівне) «Речі побуту XVII ст. із розкопок на місці Берестецької битви» та **Л. Пилипів** (м. Рівне) «Археологічні знахідки з поля Берестецької битви».

В секції «Історія запорозького козацтва: сучасний стан та напрямки дослідження» питання військової історії були затронуті в наступних доповідях: **Н. Костюк** (м. Переяслав-Хмельницький) «Політична неповноцінність козацтва, як суб'єкта суспільно-політичних відносин в козацькій Україні другої половини XVII ст. Переяславський полковник Дмитрашко (Райче) Родіон Григорович», **С. Степенькіна** (м. Корсунь-Шевченківський) «Передумови виникнення козацького реєстрового полку у Корсуні», **В. Бондаренка** (м. Запоріжжя) «Історична минувшина запорозького козацтва як передумова відродження козацтва на Півдні України у 1917-1921 рр.».

Досить помітну частку складали військово-історичні доповіді в музейній секції. До таких можна віднести доповіді **А. Кондратюк** (м. Київ) «Портрети козацької старшини і її сучасників у розписах Троїцької церкви Києво-Печерської Лаври», **І. Тітової** (м. Запоріжжя) «Висвітлення подій Визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького в експозиції Музею історії запорозького козацтва», **В. Добрянського** (м. Запоріжжя) «Про «сарматський слід» в польському захисному обладункові козацького часу» та «Капеліна чи шишак? Про деякі аспекти атрибуції ребристого шолому XVII століття з фондів Національного заповідника «Хортиця», **М. Печенко** (м. Ізмаїл) «Роль украинских казаков в штурме турецкой крепости Измаил (11 (22) декабря 1790 г.): проблема освещения в контексте создания современной музейной экспозиции».

Загалом виголошені на конференції доповіді зайвий раз довели, що вивчення історії запорозького козацтва неподільно пов'язане з дослідженням проблем військової історії.

Більшість учасників конференції висловили впевненість, що результати її роботи стануть черговим кроком у розвитку досліджень історії запорозького козацтва та поштовхом до подальшої їх активізації. Також було висловлено побажання проводити подібні заходи якщо не щорічно, то мінімум – раз на два роки, що було взято до уваги керівництвом Національного заповідника «Хортиця». Сподіваємось, що козацький острів невдовзі знову прийматиме науковців з усієї країни на черговій конференції.

АВТОРИ ВИПУСКУ

Бузейчук Володимир – здобувач кафедри історії України Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова, м. Одеса.

Буряк Марія – студентка історичного факультету Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова, м. Одеса.

Верешковський Олег – підполковник запасу, ветеран Збройних Сил, м. Дніпропетровськ.

Гірчак Віталій – кандидат військових наук, полковник запасу, ветеран Збройних Сил, м. Хмельницький.

Дергачова Анна – студентка історичного факультету Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова, м. Одеса.

Забіяка Юрій – студент історичного факультету Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова, м. Одеса.

Поспєлов Андрій – кандидат історичних наук, доцент кафедри нової та новітньої історії Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова, м. Одеса.

Скрипниченко Марина – студентка історичного факультету Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова, м. Одеса.

Троцюк Анатолій – член Національної спілки журналістів України, м. Червоноград.

Чванов Петро – письменник, журналіст, ветеран Збройних Сил, м. Одеса.

Шевченко Олена – випускниця історичного факультету Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова, м. Одеса.

Шляпкін Валерій – аспірант кафедри історії стародавнього світу та середніх віків Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова, м. Одеса.

ШАНОВНІ КОЛЕГИ!

Для публікації у військово-історичному збірнику «Полігон» приймаються статті, повідомлення, публікації документів та матеріалів, рецензії українською, російською та іншими мовами, обсягом до 15 сторінок формату А4.

Вимоги до оформлення статей:

- шрифт – Times New Roman, кеґль 14;
- міжрядковий інтервал – 1,5;
- поля з усіх боків – 2 см;
- посилання на джерела та літературу прикінцеві, у тексті позначаються цифрами верхнім індексом (наприклад[1]), розміщуються після основного тексту та слова **ПРИМІТКИ:** в порядку посилань.

Статті просимо надсилати на електронну адресу видання: **polihon@bigmir.net** вкладеним файлом. Окремим файлом додаються відомості про автора (авторів):

- прізвище, ім'я, по-батькові;
- місце роботи, посада;
- науковий ступінь, вчене та почесні звання (у разі наявності);
- контактний телефон, адреса електронної пошти, домашня поштова адреса (для надсилання збірника).

Для запобігання порушенню законодавства про авторські права просимо надсилати лише ті статті, які раніше не публікувались. До розгляду не будуть прийматись роботи, в яких пропагуються екстремістські ідеї, людиноненависництво, ксенофобія.

Редакційна колегія залишає за собою право незначної коректури статей без попереднього узгодження з авторами.

Матеріали, прийняті до публікації в збірнику, розміщуються на Інтернет-сторінці асоціації: **http://madvi-odesa.mylivepage.com**

Бажаємо творчих успіхів

та сподіваємось на плідну співпрацю!

ЗМІСТ

Розвідки. Статті. Повідомлення.

Е. Шевченко **ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ПРАЩИ В ВОЕННОМ ДЕЛЕ....................**	3
М. Скрипниченко **ВОЕННОЕ ИСКУССТВО ИТАЛИИ РУБЕЖА XV-XVI ВЕКОВ....**	12
В. Шляпкин **ИСПОЛЬЗОВАНИЕ АРТИЛЛЕРИИ В СРЕДНЕВЕКОВОЙ ЯПОНИИ В XVI – ПЕР. ПОЛ. XVII СТ. ....**	17
Ю. Забіяка	
О. Верешковський **ГРИГОРІВСЬКИЙ ДЕСАНТ У КОНТЕКСТІ ОБОРОНИ ОДЕСИ...**	89
М. Буряк **НАРОДНО-ОСВОБОДИТЕЛЬНАЯ ВОЙНА В ЮГОСЛАВИИ 1941—1945 ГГ. (краткий военно-исторический анализ)...........**	22
А. Дергачева **УЧАСТИЕ ВООРУЖЕННЫХ СИЛ БРАЗИЛИИ ВО ВТОРОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЕ (краткий анализ)......................................**	25
В. Бузейчук **ПОВІТРЯНО-ДЕСАНТНІ ВІЙСЬКА США В КОРЕЙСЬКІЙ ВІЙНІ: НАРОДЖЕННЯ НОВОЇ ТАКТИКИ...............................**	29
А. Поспєлов **ЗАХІДНОСАХАРСЬКА ПОЛІТИКА ІСПАНІЇ ТА ПРОТИДІЯ ЇЙ З БОКУ ОЗБРОЄНИХ СТРУКТУР НАСЕЛЕННЯ ЗАХІДНОЇ САХАРИ (1881-1976 рр.)..**	35
В. Гірчак **ВВЕДЕННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ БЕРЕТІВ У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ СРСР ТА УКРАЇНИ..**	41

Документи. Матеріали. Спогади.

А. Троцюк **«БІЙ» НАД ПІЩАТИНЕЦЬКИМ СТАВОМ................................**	45

П. Чванов **ЗАПЯТАЯ (из воспоминаний военного моряка)......................**	48
Персоналії. Рецензії. Хроніка.	
В. Бузейчук **ВІЙСЬКОВО-ІСТОРИЧНІ ДОПОВІДІ НА ІІІ ВСЕУКРАЇНСЬКІЙ НАУКОВО-ПРАКТИЧНІЙ КОНФЕРЕНЦІЇ «ІСТОРІЯ ЗАПОРОЗЬКОГО КОЗАЦТВА: В ПАМЯТКАХ ТА МУЗЕЙНІЙ ПРАКТИЦІ»..............................**	52
Пам'яті Н.М. Якупова..	44
Про авторів...	65
Шановні колеги!..	67